

TÜRK-YUNAN SAVAŞINDAN SONRA SİVİL TUTUKLULARIN VE SAVAŞ TUTSAKLARININ DEĞİŞİMİ*

Engin BERBER

Giriş

"Derin ve karşılıklı güvene dayanan Türk-Yunan dostluğu artık açık bir gerçektir. İki ülke arasındaki bu sıkı dostluk bağlarının gün geçtikçe kuvvetlenmesi şahsen benim en aziz emelimdir"***

Kemal ATATÜRK

Türk-Yunan savaşı bittikten sonra sivil tutuklu ve savaş tutsaklarının değişiminin eski deyişle "devletler umumi hukuku", günümüzdeki söyleyişle "uluslararası genel hukuk"un kapsamı içinde çözümlenmesi gerekiyordu. Bu bakımdan, uluslararası hukukun(1) tarihsel gelişimini kısaca açıklamak yararlı olacaktır.

Devletlerarası ilişkilerin hukuk bazında biçimlenmesinde teknolojik ve ekonomik devrimin büyük etkisi oldu. Devletler özellikle ticari ilişkilerini genişletebilmek amacıyla, uluslararası akarsu ve kanalların kullanımı konusunda, çok taraflı anlaşmalar yaparlarken, bunların işleyişini gözetip denetleyecek bazı uluslararası örgütlerin kurulduğu görüldü. Giderek uluslararası kurallara bağlanan

*Bu makale "Kurtuluşundan Cumhuriyet'in ilanına kadar İzmir" başlığını taşıyan yüksek lisans teziminin "Esirler" başlıklı bölümünün geliştirilmiş biçimidir. Makaleyi kontrol ederek, değerli uyarılarıyla beni yönlendiren, hocam Zeki Arıkan'a teşekkürü borç bilirim.

**Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 5, Ankara (1972), s.64'de, 14 Ocak 1933 tarihinde Yunan elçisinin güven mektubunu sunarken yaptığı konuşmaya verdiği yanıtın alınmıştır.

1-Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Derleri**, 1.Kitap, Ankara(1985), s.2'de, uluslararası hukuk..."devletlere,uluslararası örgütlere, devlet niteliği kazanmamış örgütlenmiş topluluklara ve uluslararası toplumun bütününe ilgilendiren bireylere ilişkin durumlarda doğrudan bireylere yönelik kuralları kapsamaktadır" şeklinde tanımlanırken, yapılan değişik tanımlar için bkz. Blonşlu, **Hukuku Beyneddüvel Kanunu**, (y.y), (1297), s.5, Hasan Fehmi, **Telhisi Hukuku Düvel**, İstanbul(1326), ss. 12-18, Ahmet Selahattin,**Hukuku Beyneddüvel**, İstanbul(1331), ss.2-4, Muammer Raşit Sevig, **Özel Devletler Umumi Hukuku**, İstanbul (1958) ss.1-2.

ticaret, 16 Nisan 1856'da imzalanan korsanlığın yasak edilmesine, tarafsızların gemilerine ve mallarına el konulamayacağına ve deniz kuşatmalarının sebeplerinin ciddi olmasına ilişkin bir antlaşma ile güvence altına alındı. Öte yandan, teknolojik devrimin geliştirdiği savaş araçlarının doğurduğu yıkım düşünülerek savaşın önlenmesi, önlenemediği zaman ise etkilerinin azaltılmasının gerekliliği anlaşıldı. Bu nedenle, uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi için önce uluslararası hakemliğe başvuruldu, uzlaştırma, arabuluculuk ve soruşturma yöntemleri geliştirildi. Çok karmaşık olan ve çeşitlilik gösteren bu yöntemlerin düzenlenmesini amaçlayan konferanslar toplandı ve çok tarafı antlaşmalar imzalandı(1).

22 Ağustos 1864'de, oniki Avrupa devleti tarafından imzalanan Cenevre Protokolü ile, savaşta hastaların ve yaralıların durumlarının iyileştirilmesi ve savaşın insancillaştırılması amaçlandı. Bu protokol, yine Cenevre'de toplanan ikinci bir konferansta, 6 Temmuz 1906 tarihinde imzalanan protokolle düzeltildi. 1907 tarihli II. La Haye Barış Konferansında imzalanan dördüncü sözleşme ile bu protokol onaylandı.

Rus çarı II. Nikola, 12 Ağustos 1898 ve 14 Ocak 1899'da genel barışın korunması ve aşırı silahlanmanın mümkün olduğunca sınırlandırılması konularını görüşmek üzere, Dünya devletlerini toplantıya çağırdı. Bunun üzerine, 18 Mayıs-28 Temmuz 1899 tarihleri arasında yapılan I. La Haye Barış Konferansına, aralarında A.B.D, Osmanlı Devleti ve Yunanistan'ın da bulunduğu 26 devlet katıldı. Konferansta, biri kara savaşının kurallarını belirleyen, diğeri Cenevre Protokolünde kara savaşındaki hasta va yaralılara uygulanması kabul edilmiş kuralların, deniz savaşlarındaki yaralılara da uygulanmasını öngören, 2 sözleşme ve 3 bildiri tüm devletlerce imza edildi. Gerçekte alınan kararlar, imzacı devletlerce uyulması zorunlu kararlar olmadığı gibi, bağlayıcı niteliği de yoktu. Ancak, 11 Eylül 1907'ye kadar sözleşme ve bildirileri onaylamayan devlet kalmadı(2)

A.B.D. Cumhurbaşkanı Roosevelt, 21 Ekim 1904'de, 1899 tarihli konferansın kararlarına son şekli vermek üzere La Haye'de, ikinci bir barış konferansının toplanmasını, önerdi. 15 Haziran 1907'de La Haye'de toplanan II. barış konferansına aralarında Osmanlı Devleti ve Yunanistan'ın da bulunduğu 44 ülke katıldı. Osmanlı Devleti ve Paraguay dışındaki ülkeler, 18 ekim 1907'de savaş hukukuna ilişkin 14 sözleşmeye imza koydular(3)

Avrupa'dan ve Avrupa dışından birçok devletin uluslararası antlaşmalara katılması ile, devletler hukuku evrensel hale gelirken, Birinci Dünya Savaşı çıktı.

1-Uluslararası hukukun tarihçesi hakkında bkz. Fehmi, y.a.g.e, ss.36-44, Sevig, y.a.g.e, ss.35-62, Seha L.Meray, **Uluslararası Hukuk ve Örgütler**, Ankara (1979), ss.23-43

2- I.La Haye Barış Konferansının tam metni için bkz. **Düster**, 1. tertip, cilt 7, Ankara (1941),ss.307-341, Konferansta Osmanlı Devletini, şurayı devlet azasından eski hariciye nazırı Turhan Paşa ve tahriratı hariciye katibi Nuri Bey ile, erkanı harbiye'den Ferik Abdullah ve bahriye mirlivası Mehmet Paşa temsil ederken, Yunanistan'ı Paris'te fevkalade ve murahhas orta elçi bulunan reisi vükela ve eski hariciye nazırı M.N.Delyanni temsil etti. s.s .307-309.

3-Sözleşmelerin tam metinleri için bkz. Fehmi, y.a.g.e,ss.508-677, İncelediğim eserlerde Osmanlı Devletinin antlaşmaya neden imza koymadığına ilişkin bir bilgiye rastlamadık.

Bu sırada savaş hukuku ile ilgili olarak yapılmış ve yukarıda sözü edilen protokol ve çok taraflı antlaşmalar yürürlükte bulunuyordu. Bilindiği gibi, savaş sonunda Almanya, Avusturya-Macaristan Bulgaristan ve Osmanlı Devletinin oluşturduğu İttifak Devletleri yenildiler. İtilaf Devletleri ile ateşkesler imza ederek silahlarını bıraktılar(1). Ancak Osmanlı Devletinin 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşmasını imza etmesiyle birlikte, İtilaf Devletleriyle olan ilişkileri ve gelişen olayların tarafların imza koydukları uluslararası antlaşmalardaki yerinin ne olduğunu açıklamak gerekir.

Mondros Ateşkesinin(2) 7. maddesine göre, itilaf Devletleri güvenlikleri tehdit edildiğinde, herhangi bir stratejik noktayı işgal edebileceklerdi. 1918 Kasım'ından başlayarak, İzmir ve arbtölgesi Rumlarının asayişi bozup, sözkonusu maddeye işlerlik kazandırmak ve böylece Yunan çıkarmasını meşru bir zemine oturtmak amacıyla yaptıkları çalışmalar, alınan önlemler sonucu etkisiz kaldı(3).

Bu arada, Dünya'da barış ortamını yeniden kurmak, Avrupa'nın sınırlarını çizmek ve yenik devletlerin imzalayacakları barış antlaşmalarını hazırlamak amacıyla A.B.D, İngiltere, Fransa ve İtalya yanında 27 devlet, 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansında biraraya geldiler. Konferansın 3-4 Şubat günkü oturumlarında birer konuşma yapan Yunan Başbakanı Venizelos, nüfus ve kültür faktörlerine dayanarak(4), Doğu Trakya yanında Aydın Vilayetinin(5) büyük bir bölümünü istedi. Yunanistan, dış politikasının özünü oluşturan Megali idea'yı gerçekleştirme peşinde koşarken, konferansta uluslararası toplumu örgütlü bir çatı altında toplamayı amaçlayan çalışmalar yapılmakta idi. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması, kısa zamanda yayılması ve doğurduğu büyük can ve mal kayıpları La Haye Barış Konferanslarının düzenlediği, uluslararası savaşı önleyici kuralların yetersizliğini göstermiş, birçok kişiyi konu üzerinde düşünmeğe sevk etmişti. Bunlardan biri olan A.B.D Cumhurbaşkanı Wilson, daha savaş içinde 8 Ocak 1918'de, Amerikan Kongresinde yaptığı bir konuşmada barış'a temel olmak

1-Sami Sabit, **Hukuku Harb**,(y.y ve t.y), s.67'de, Ateşkes antlaşması, düşmenliklerin sona erdirilmesi için imzalanan siyasi ve askeri protokol, Fehmi, **y.a.g.e.s.400'de "savaş yerlerinin tümünde yada bir kısmında belli bir müddet içinde veya süresi belirlenmeksizin askeri hareketin tatili için imzalanan protokol"** şeklinde tanımlanmaktadır.

2-Ali Türkgeldi, **Mondros ve Mudanya mütarekeleri tarihi**, Ankara (1948), ss.69-73.

3-Bölge Rumlarının bu çalışmaları, ateşkes döneminde İzmir'de yayımlanan Ahenk, İslahat, Anadolu, Köylü, Musavât ve Hukuku Beşer gibi Türkçe gazetelere ayrıntılı bir biçimde yansdığı gibi, Genelkurmay Başkanlığı-ATASE Arşivi, Klasör 400, Dosya(1-5)-1'de konuyla ilgili birçok belge vardır.

4-Paris Barış Konferansında Venizelos'un verdiği abartılmış nüfus istatistikleri için bkz. Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması**, Ankara(1986), s.56.

5-Ali Tefvik, **Memaliki Osmaniyeye Coğrafyası**, Cilt 3, İstanbul (1308), ss. 253-254'de "Aydın Vilayeti idare hususunda (İzmir), (Aydın), (Menteşe), (Denizli), (Saruhan) isimli beş adet mutasarrıflığa bölünmüş ve merkez vilayeti (İzmir) şehri bulunmuştur. Adı geçen mutasarrıflıkların merkez idareleri kendi isimlerindeki kasabalar ise de yalnız (Saruhan) mutasarrıflığının merkez idaresi (Manisa) ve (Menteşe) mutasarrıflığının idare merkezi (Muğla) kasabalarıdır" denilmektedir.

üzere 14 prensip açıkladı(1). Wilson prensiplerinin 14. maddesi"büyük ve küçük bütün devletlere siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak garanti altına almak imkanını sağlamak amacı ile bir Milletler Cemiyeti kurmayı "öngörüyordu(2). Bu öneri, Paris Barış Konferansının 25 Ocak 1919 tarihli toplantısında benimsendi. Konuyla ilgili olarak, yüksek hukukçu ve devlet adamlarından oluşan bir komisyonun, 3 Şubat 1919'da hazırladıkları bir projede gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra, 28 Nisan 1919'da Milletler Cemiyeti Misakı ve dolayısıyla Milletler Cemiyeti örgütünün kuruluşu kabul edildi.

Milletler Cemiyeti Misakı, La Haye Barış Konferanslarında alınan kararları yürürlükte bıraktı. II. La Haye Barış Konferansında alınan bir ilke kararına göre, I.La Haye Konferansından beri geçen zamana eşit bir süre içinde (8 yıl) hükümetler arasında oybirliği ile kararlaştırılacak bir tarihte, üçüncü bir barış konferansının toplanması da devletlere tavsiye edilecekti(3). Ancak Birinci Dünya Savaşı öncesinin çalkantılı siyasi ortamı ve daha 8 yıllık süre dolmadan savaşın patlak vermesi, hükümetlerin üçüncü bir barış konferansını toplamasına fırsat tanımadı. İmzacı hiçbir ülke, antlaşmayı sona erdirmeye yolunda girişimde bulunmadığı için, II. La Haye kararları süreklilik kazanmış oldu. Çünkü, hukuksal açıdan antlaşmayı sona erdirecek koşulların hiçbiri oluşmadı. Savaşın çıkması, uluslararası nitelikte olan bu antlaşmaların sona ermesi anlamına gelmiyordu(4). Milletler Cemiyeti Misakının giriş bölümünde, tüm hükümetlerce bundan böyle uluslararası hukuk kurallarının tek gerçek rehber olduğu kabul edildiği gibi, bu misakı oluşturan 26 maddenin hiçbirinde, daha önce imza edilmiş çok taraflı barış antlaşmalarının kaldırıldığına ilişkin bir hükümde, yer almamıştı(5). İtilaf Devletlerinin, 10 Ocak 1920'de Almanya ile imzaladıkları Versailles Barış Antlaşmasıyla, Milletler Cemiyeti Misakı işlerlik kazanmıştır.

Paris Barış Konferansı, bir yandan Milletler Cemiyeti Misakını kabul ederken, öte yandan da Yunanistan'a İzmir'e çıkmak izni verdi(6). Kökeninde, İtalya'nın bir oldu bitti ile İzmir'i işgal etmesi ve Batı Anadolu'da yapıldığı iddia edilen Rum katliamına engel olmanın yattığı gerekçelerle bu karara varan yüksek konsey, kararın devletler hukuku ile bağdaşıp bağdaşmadığını düşünmek gereğini dahi-üstelik uluslararası hukuku ilgilendiren Milletler Cemiyeti Misakını kabul ettikten hemen sonra-duymadı. Yunan birliklerinin İzmir'e çıkması öncelikle,

1-Hatta Bolşevik liderleri de"ne ilhak ne tazminat"ilkesini ortaya atarak, yenilen devletlerin tazminat ödememesi ve toprak kaybetmemesi gerektiğini öne sürmüşlerdir.

2-Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih(1789-1960)**, Ankara (1964), s. 454.

3-Fehmi, **y.a.g.e.s.676**.

4-Sevig,**y.a.g.e**, ss.187-189, Meray, **y.a.g.e**,ss.210-213, Pazarıcı, **y.a.g.e**, ss.179-184.

5-Misakın tam metni için bkz. **Devleti Alliye İle Sulh Muahedesi**, Konya (1336), ss. 1-11, Nihat Erim, **Devletlerarası hukuk ve siyasi tarih metinleri**, Ankara (1953), ss.528-539 arasında yeni harflere çevrilmiştir.

6-İngiltere, Fransa ve A.B.D.'nin konferansta İtalya'ya karşı aldıkları tavır ve adım adım Yunanistan'a İzmir'e çıkış izni verilmesi için bkz. Sina Akşin,"Paris Barış Konferansının Yunanlıları İzmir'e çıkarma kararı "**Üçüncü Askeri Tarih Semineri 21-23 Mayıs 1986 Bildirileri**, Ankara (1986), ss. 174-185.

varılan ateşkesin İtilaf Devletlerince Yunanistan kullanılarak(1) ihlal edilmesi demektir(2). Çünkü, devletler hukukuna göre, bir ateşkesin sona ermesi için a) süresinin bitmesi(Mondros Ateşkesinin süresi belirlenmemiştir). b) süresiz ise, taraflardan birinin düşmanlıklarına yeniden başlayacağına ilişkin bildirimde bulunması (ne İtilaf Devletleri ne de Osmanlı Devleti böyle bir bildirimde bulundu).c)ateşkesin ihlali(İzmir'e asker sevki ile, kendi kaygılarından ötürü ateşkesi İtilaf Devletleri ihlal ettiler) gerekiyordu(3) Hiçbir hukuksal dayanağı olmayan bu işgal olayı(4), Osmanlı Hükümetini şaşkına çevirmiş, aceleyle toplanan Bakanlar Kurulu İngiliz, Fransız, İtalyan ve A.B.D temsilcilerine İzmir'in işgali için hiçbir sebep bulunmadığını, nüfus çoğunluğunun Türklerde olduğunu, bu bölgenin Yunanistan'a terk edilemeyeceğini belirten bir nota vermişti(5). Fakat İtilaf Devletleri temsilcilerinden işgalin niteliği hakkında doyurucu bir yanıt alamadı. İzmir'in 15 Mayıs 1919'daki görünümü, II. La Haya Konferansının 42.maddesinde yer alan işgal tanımına uymakla birlikte(6), gerçekte bu olay

- 1-Paris Barış Konferansında İtalya, Birinci Dünya savaşı içinde yapılmış paylaşım antlaşmalarına göre Aydın Vilayetini istemişse de, özellikle İngiltere ve Fransa, çıkarmayı Yunanistan'ın yapması konusunda çok kararlı davranmışlardı. Bunda şüphesiz, bölgenin stratejik değeri ve bu devletlerin Aydın Vilayetinde yoğunlaşmış ekonomik yatırımlarının bulunuşu etkili olmuştu. Bölgeye yerleşecek ve kendi ekonomik çıkarlarını tehdit edecek güçlü bir İtalya yerine, bu çıkarları koruyup kollayacak ve kendilerine maddi ve manevi bakımdan bağımlı zayıf bir Yunanistan tercih edildi. Kaldı ki, Yunanistan öteden beri izlemekte olduğu dış politika gereğince bu işe gönüllü idi.
- 2-Bu olay ateşkesin ilk ihlali değildi. Türk İstiklal Harbi (T.İ.H), **Mondros Mütarekesi ve tatbikatı**, Cilt 1, Ankara (1962), s.84 ve 86'da İngiliz general Marshall, ateşkesin imzalanışından sadece üç gün sonra 2 Kasım 1918'de 6. Ordu komutanı Ali İhsan Paşa'ya bir mektup göndererek, 7. madde uyarınca İngiliz birliklerinin Musul'u işgal edeceğini bildirmiş ve 8 Kasım'da İngiliz birlikleri Musul'a girmişti.
- 3-Sabit, y.a.g.e, ss.67-72, Fehmi, y.a.g.e, ss.400-404, Sevig, y.a.g.e, s. 244 II. La Haya Konferansında alınan kararların 40. maddesi, taraflardan birinin ateşkesi ihlal etmesi durumunda karşı tarafa, ateşkesi yürürlükten kaldırdığını ilan ve hatta acil lüzum üzerine hemen düşmanlıklara yeniden başlama hakkını veriyordu. Ama Osmanlı Devletinin bunları yapacak siyasi durumu ve askeri kudretinin olmadığı ortadadır. Bu madde için bkz. Fehmi, ay.es,s.568.
- 4-İtilaf devletleri, 14 Mayıs'ta İzmir'deki idari ve askeri makamlara verdikleri notalarda, asker sevki ateşkesin 7. maddesine dayandırıyorlarsa da, bu maddeye işlerlik kazandıracak manzaraya, İzmir ve artbölgesinde rastlamak mümkün değildi. Akşin, y.a.g.m,s.182'de, Nitekim, La Haya Konferanslarında gerektiğinde kurulması kararlaştırılan uluslararası inceleme komisyonlarından biri, Aydın Vilayetinde Yunan işgalini incelemekle 18 Temmuz 1919'da görevlendirilmiş, Amiral Bristol (A.B.D), General Hare(İngiltere), General Bunoust(Fransa), General Dall'olio(İtalya)'dan oluşan komisyon, 13 Ekim'de verdiği bir raporun da, Aydın Vilayetinde 7. maddenin uygulamasını haklı gösterecek hiçbir nedenin bulunmadığı görüşünü açıkça teslim etti.
- 5-T.Mümtaz Göztepe, **Osmanlıların son padişahı Vahdeddin Vahidüddin mütareke gayyasında**, İstanbul (1969), s.146.
- 6-Fehmi, y.a.g.e,s.568'de "bir toprak parçası fiilen düşman ordusunun hüküm ve nüfuzu altında bulunduğu zaman işgal edilmiş sayılır"

Aydın Vilayetinin Yunanistan tarafından ilhak edilmesi yolunda atılmış ilk adımdı. Osmanlı Devleti, Mondros Ateşkesini imza ederek silahlarını bırakmış, Paris Barış Konferansının kendisine sunacağı barış önerilerini beklemekte idi. Konferansta Osmanlı Devleti dışındaki İttifak Devletleri için barış antlaşmaları hazırlanıp, ilgili devletlere imza ettirilmiş ise de, İtilaf Devletleri, arasındaki çıkar çatışmaları yüzünden, Osmanlı Devletine sunacakları bir barış antlaşması metninde anlaşamamışlardı. Üstelik, Yunan birliklerini İzmir'e çıkartarak Anadolu'da farkında olmadan büyük bir ulusal tepkinin doğmasına yol açmışlardı. Yunan Ordusunun 22 Haziran 1920'de başlayan genel saldırısı da, devletler hukukuna aykırı idi. Çünkü, İtilaf Devletlerince Anadolu'nun meşru iktidarı olarak tanınan Osmanlı Devleti, 22 Temmuz 1920'deki saltanat şurası toplantısında Sevr Antlaşmasını kabul etmişti. Osmanlı Devletinin Sevr'i kabul kararı sonucu, Yunan ilerlemesinin hukuksal tanımlamasını yapmak mümkün görülmemektedir(1). Yunanistan'ın Anadolu'daki varlığının geçici bir işgal olmayıp, Enosis amaçlı bir ilhak olduğunu gösteren çarpıcı bir örnek vermekle yetiniyoruz.

II. La Haye Barış Konferansında, işgal altına alınan bölgenin yönetimi ile ilgili olarak alınan kararlara göre(2), işgal yönetiminde hiçbir değişikliğe sebep olmayacak ve memurlar eski görevlerine devam edeceklerdi. Sadece siyasi içerikli görevi olan memurların yerine, işgal kuvvetlerinin askeri memurları geçebileceklerdi. Oysa daha Yunan Ordusunun İzmir'e çıkışından birkaç gün sonra, Yunanistan konferans kararlarını hiçe sayarak, Epir genel valisi Aristides Stergiadis'i sınırsız yetkilerle İzmir'e yüksek komiser tayin etti ve sivil örgütlenmeyi başlattı(3) Bu örgütlenme, Stergiadis'in 21 Mayıs'ta İzmir'e gelmesiyle birlikte, daha planlı bir biçimde yürütülmeye başlandı. Stergiadis, Yunan konsolosluğunda kendisine bağlı olarak çalışacak içişleri, dışişleri, eğitim, bayındırlık, gümrük, ekonomi, işe, göçmenler, haberleşme, tercüme, hukuk müşavirliği gibi kurumlardan oluşan 14 büro kurdu(4). Bu büroların kurulması, II. La Haye Barış Konferansının işgalle ilgili hükümlerine aykırı olarak, Yunanlıların bu bölgede Osmanlı hakimiyetini tanımadıklarını ve burasını Yunanistan'ın bir vilayeti gibi yönetmeye başladıklarını gösteriyordu. Öte yandan oluşturulan büroların, bir devletin varolabilmesi için gerekli kurumların hemen hepsini içermesi dikkat çekicidir. Bundan amaç, Yunan ordusunun koruyucu şemsiyesi altında, her

1-Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, Milletler Cemiyeti Misakının 17. maddesine dayanarak, Milletler Cemiyeti Meclisinden haksızlığın düzeltilmesini isteyebilirdi. Ancak Osmanlı Devleti ya Milletler Cemiyetindeki egemen düşüncenin İtilaf Devletlerinin düşüncesi olduğu için ya da güttüğü teslimiyetçi politika yüzünden böyle bir girişimde bulunmadı.

2-Konferansta işgalci bir hükümetin ve onun yürütme aracı olan ordusunun, işgal bölgesinde yasalar, yönetim, basın, devlet malları ve kamu kuruluşları, taşınmaz mallar, demiryolları, posta ve telgraf, mal sandıkları, devletin vergi gelirleri, devletin bireylerden alacakları, halkı vergilendirme vb.gibi konularda yapabilecekleri belirlendi. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Fehmi, y.a.g.e.ss.568-572, Sevig, y.a.g.e.ss.235-242

3-Büjak, 1918-1922 Yunan Ordusunun seferleri, Çev: İbrahim Kemal, İstanbul (1939), s.181

4-Michael Llewellyn Smith, Anadolu üzerindeki göz, İstanbul(1978), s.105, Mükerrrem Kamil Su, Sevr Antlaşması ve Aydın(İzmir) Vilayeti, Ankara(1981), s.8

büronun kendi alanında Helenleştirme programını başarıyla uygulaması ve zamanı geldiğinde Yunanistan'a katılımı, yani Enosis'i sağlaması idi. Nitekim, Sevr Antlaşmasında yer alan ve Aydın Vilayetinin Yunanistan tarafından ilhak edilmesini 5 yıllık bir zamana bağlayan ilgili madde, Enosis konusundaki düşüncemize haklılık kazandırmaktadır. Sonuç olarak, Yunanistan 15 Mayıs 1919'da Aydın Vilayetini ilhak etmek için ilk adımını, 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşmasıyla amaçları doğrultusunda ikinci adımını atmıştı.

Yunanlıların elindeki Türk tutsaklarının durumu

Yunanistan'ın uluslararası antlaşmalara aykırı uygulamaları, Aydın Vilayetindeki Müslüman-Türk çoğunluğa yönelik tutumları incelendiğinde, daha belirgin bir hale gelmektedir.

Yunan Ordusu İzmir'e çıktıktan sonra, uydurma sebeplerle(1). Anadolu'daki şehir, kasaba ve köylerdeki aydınları, ekonomik durumları iyi olanları ve nüfuzlu kişileri tutuklayarak, Yunanistan ve adalara sürgüne gönderdi. Yunanistan bunu yaparken, bir yandan Müslüman-Türk halkı kendilerine karşı örgütleyebilecek olanları sindiriyor, öte yandan Batı Anadolu'nun nüfus, kültür ve ekonomik yapısını yok ederek Helenleştirmeyi planlıyordu(2).

Yunanlılar tarafından tutuklanan siviller, önce tutuklandıkları bölgeye en yakın karakolda sorgulanıyor, daha sonra Yunan Divan-ı Harp mahkemesinde yargılanmak üzere İzmir'e gönderiliyorlardı. İzmir'de buldukları süre içinde Urla, Hilal, Gaziemir, Tepecik, Balçova, Darağacı ve Pınarbaşında kurulmuş olan tutsak garnizonlarında konaklayan tutukluların bir kısmı, deniz yoluyla Atina, Selanik, Pire ve adalardaki tutsak garnizonları ve hapishanelere gönderiliyorlardı. Bunlar savaş tutsakları ile birlikte, oldukça kötü koşullar altında taş ocaklarında, yol yapımlarında, orman, tarla, bağ ve bahçelerde çalıştırıldılar(3). Anadolu'da bırakılanların durumu da gönderilenlerden pek farklı olmadı. Bunlar, yine savaş

1-Yunan ellerinde zavallı esirlerimiz, Ankara (1339), ss.1-63'de, Yunanlılar tarafından tutaklanıp, Yunanistan ve adalara sürgüne gönderilen sivillerin, Anadolu'ya döndükten sonra adli makamlara verdikleri ifadelere göre, Yunanlılar; Kemalistler adına casusluk yapmak, Hristiyanları sürmek, Ermenileri katletmek, sıkıyönetim yasaklarını çiğnemek, 1922 yazından itibaren Batı Anadolu'nun muhtariyetine ilişkin kağıtları imza etmemek vb. gibi sebeplerden ötürü tutuklama yapmışlardır.

2-Tevfik Bıyıklıoğlu, **Trakya'da Millî Mücadele**, Cilt 1 Ankara (1955), s.502, Seha L.Meray, **Lozan Barış Konferansı**, Tutanaklar-Belgeler, Cilt 1, Kitap 1, Ankara(1969), ss. 125-126'da, İsmet Paşa sivillerin devletler hukukunda aykırı olarak Yunanistan'a götürüldüğünü söylerken, Venizelos Yunan Komutanlığının ordunun güvenliği için tehlike saydığı kimseleri tutuklama yetkisini kullanmaktan başka birşey yapmadığını belirtmiştir.

3-Yunan ellerinde za...., ss.1-63, **Yenigün**, 4 Mayıs 1923, İlyas Sami Kalkavanoğlu, **Millî Mücadele Hatıraların**, İstanbul(1957)'de ve **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Yıl 15, sayı 57, Eylül(1966), belge 1317'de Cafer Tayyar Bey'in Atina Askeri Hapishanesinden harbiye nezaretine gönderdiği raporda, Yunanistan ve adalardaki tutsak garnizonları ve hapishanelerdeki yaşam koşulları konusunda ayrıntılı bilgi bulmak mümkündür.

tutsakları ile yanyana, Yunan Ordusunun hizmetinde çalışmak zorunda kaldılar(1).

1921 Kasım'ına gelindiğinde, İzmir'deki tutsak garnizonlarında bulunan sivil tutukluların ve savaş tutsaklarının durumlarını düzeltmek amacıyla, İzmir Türk kadınlarının girişimleri ile, İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi'nin başkanlığında, Hacı Ali Paşazade Refik Bey'in hanımı, doktor Mustafa Bey'in kızı, doktor Şükrü Bey'in hanımı, tüccar'dan İsmail Bey'in kızkardeşi, doktor Memduh Bey'in hanımı, Ahenk gazetesi imtiyaz sahibi Cevriye İsmail ve kızkardeşinden oluşan bir yardım komisyonu kuruldu. Komisyon ilk olarak, İzmirliiler tarafından bağışlanacak eşyanın sergilenip satılacağı bir sergi açmaya karar verdi. Yapılacak bağışların Ahenk gazetesi matbaasına veya Karantina'daki komisyon evine verilmesi gerektiği İzmirliilere duyuruldu(2). Yardım komisyonunca başlatılan bağış kampanyasına İzmirliiler büyük ilgi gösterdi. İzmir'deki Türk sinema, tiyatro ve ticarethanelerin birçoğu bir yada birkaç günlük gelirlerini bağışlarken, İzmir'in Türk halkı da gücü yettiği kadar, aynı ve nakdi olarak kampanyaya katıldılar(3) Kampanya tutsak garnizonlarındaki tutsaklar arasında da büyük memnuniyet yarattı. Tepecik tutsak garnizonundan mülazım Ali Muhterem ve mülazım Ali Ulvi, Darağacı tutsak garnizonundan da başçavuş Halis Nebi tarafından, bütün tutsaklar adına Ahenk gazetesine gönderilen yazılarda, gazeteye ve İzmir halkına gösterdikleri ilgiden ötürü teşekkür ediliyordu(4). Gerçekte, kampanyanın başarıya ulaşmasında

1-Sevig,y.a.g.e,s.230'da, Uluslararası antlaşmalara göre, savaşkan ordularda görevli subay veya erler, resmî yazışmaları taşıyan postacılar, düşmanı gözetleyen baloncular, devlet başkanları, hükümet adamları ve hizmetleri ilebağlı oldukları devlete özel faydaları dokunan memurlardan izin kağıdı olmaksızın savaş alanında yakalananlar, bir orduya bağlı olmaksızın onu takip eden gazeteciler, ordu bakkalları ve müteahhidler savaş tutsağı olabilirlerdi. Yunanlıların tutukladıkları siviller ile savaş tutsakları arasında ayırım gözetmeksizin onları çalıştırmaları devletler hukukuna aykırı idi. Bu durum T.B.M.M.'de tepkilere neden oldu. **T.B.M.M-Gizli celse zabıtları**, Cilt 1, Ankara(1985), s.62'de, 3 Temmuz 1922'de askeri, siyasi ve dahili konular görüşülürken söz alan Burdur milletvekili İsmail Suphi Bey verdiği bir takdirde cephe gerilerinde düşmandan rehin alınmasını istemiş, aynı muameleyi Yunanlıların'da yaptığını, şose taburları kurduklarını, dağlara top çıkaracakları zaman bunlardan istifade ettiklerini belirtmişti. Anadolu'daki tüm tutuklu ve tutsakların kötü çalışma koşullarına iyi bir örnek için bkz. **İkdam**, 9 Nisan 1923

2-Ahenk, 17 Kasım 1921

3-Bağış kampanyasına nakti yardımda bulunan işletme ve kişilerden isimlerini belirleyebildiklerimiz şunlardır:**Ahenk**, 23 Kasım 1921'de Keçecilerdeki Şark Tiyatrosu ve Türk Sahnesi ve çalışanları, **Ahenk**, 27 Kasım 1921'de, Çorakkapu karakolu arkasındaki Giritli Hacı Derviş Efendi'nin kahvehanesi, **Ahenk**, 28 Kasım 1921'de, Behçet Bey'in Milli Sinemada tutsak yararına sahneye koyacağı temsil ve İkiçeşmelik Sinemasının katkısı, **Ahenk**, 29 Kasım 1921'de, Tilikilik'te Hacı Mescidi karşısındaki 213 numaralı Kanaat Lokantası, Karşıyaka Camii karşısında Ömer Ağa'nın kahvehanesi, **Ahenk**, 30 Kasım 1921'de Çorakkapu'daki Meveddet Salonu, **Ahenk**, 1 Aralık 1921'de, tüccardan Hocazade Ahmet Bey, Keçeciler içinde Bekir Ağa Hamamı, Namazgahta Ahmet ve Hasan Ağalar'ca işletilen 14 numaralı kahvehane, **Ahenk**, 4 Aralık 1921'de, Ragıp Paşa Hanı kapısındaki Abdullah Fikri Efendi'ye ait tütüncü dükkanı ve isimlerini belirleyemediğimiz birçok İzmirli.

4-Ahenk, 28 Kasım 1921, **Ahenk**, 4 Aralık 1921

Ahenk gazetesinin önemli etkisi oldu. ,Gazete 21 Kasım 1921'den başlayarak "kardeşler tutsak din kardeşlerimizi unutmayın, onlara yardım borcumuzdur, yardıma koşunuz", "kardeşler tutsaklara yardımı unutmayalım ki Allah'ta bizi unutmasın" gibi başlıklar atarak halkı yardıma çağırırken, halkın konuya ilgisini sürekli kılmak için uzun makaleler yayımlıyor(1) ve yapılan yardımları günü gününe halka duyuruyordu(2). Toplanan yardımlar İzmir'deki tutsak garnizonlarında bulunan tutsaklara dağıtılmaya başlandı. 26 Aralık 1921'de müftü Rahmetullah Efendi, Ahenk gazetesi başyazarı Hazım Ferit, muhasib Halil Efendi, Ahenk gazetesi imtiyaz sahibi Cevriye ve doktor Mustafa Enver Bey'in kızı Mediha hanımdan oluşan komisyon, Yunan askeri komutanlığınca görevlendirilen bir memurla birlikte, Tepecik'teki tutsaklara kışlık elbise ve para dağıttılar(3). Aynı komisyon bu kez 4 Ocak 1922'de Balçova'daki tutsak garnizonunu ziyaret ederek buradaki 243, 12 Ocak'ta Gaziemir tutsak garnizonundaki 103 ve Hilal mevkiindeki 73 tutsağa elbise ve her birine bir Osmanlı Lirası dağıttı(4). İzmir tüccarlarından Kemahlı İbrahim Bey ve eczacı Lütfü Bey tutsak garnizonlarına gidip gelmeleri için otomobillerini yardım komisyonunun kullanımına verdiler(5). Ahenk gazetesi 13 Ocak'ta yardıma katılan İzmir ve Ödemiş halkına teşekkür ederek(6) yapılan aynı ve nakdi yardımlar ile, bunların tutsaklara nasıl dağıtıldığını gösteren bir cetvel yayımladı(7):

Nakdi yardım

23 Kasım 1921 tarihinden 7 Aralık 1921 tarihine	
kadar İzmir halkı tarafından yapılan yardım.....	321065 kuruş, 20 para
Ödemiş halkı tarafından yapılan yardım	30000 kuruş
Toplam.....	351065 kuruş, 20 para

1-Ahenk, 4 Aralık 1921'de Tokadizade Şekip tarafından yazılan ve "Esir kardeşlerimiz için" başlığını taşıyan başmakalede, tutsak din kardeşlerine yardım etmenin İslamiyet'in emirlerinden olduğu vurgulandıktan sonra...." ey erbabı servet. size dinin nidayı semavisi gibi vicdanların sadayı terehümüde veriniz, veriniz diyor" diyerek İzmir'lileri bağış yapmaya davet ediyordu.

2-Ahenk, 4 Aralık 1921'de, bağışlar nakdi olarak:"1673 lira, 35,5 guruş'a , aynı olarak:43 çift çorap, 115 fanila, 61 püsküllü fes, 32 kalpak, 1 düzine köstek, 2 çalar saat, 1 işlemeli seccade, 1 çift sedefli nalın, 1 yazılı tabak, 27 çift çizme, kundura, potin, 13 caket, 5 pantolon. 24 pamuklu, pamuksuz entari, 4 eldiven, 1 yağmurluk, 4 takım elbise, 1 kelamı kadim, 27 gömlek, 46 havlu, 15 çift lastik, 26 don, 15 çift mesh, 4 kuşak, 48 yarda basma, 3 hamam takımı, 40 yarda Amerikan bezi" derecesine ulaşmıştı.

3-Ahenk, 27 Aralık 1921

4-Ahenk, 5 Ocak 1922,Ahenk,13 Ocak 1922

5-Ahenk, 13 Ocak 1922

6-Ahenk, 13 Ocak 1922

7-Ahenk, 27 Ocak 1922

Masraflar ve dağıtım

Aynı olarak yapılan yardımlar yanında don ve gömlek imal ettirilmek üzere komisyonca satın alınan (3100) metre kaput bezi bedeli ile makara ve düğme masraflarına altı parça senetle verilen miktar.....63210 kuruş
 Nakti olarak verilenler yanında satın alınan (1520) çift çorap bedeline beş parça senetle ödenen miktar.55431 kr, 20 para (2190) nefer tutsağa elden verilen miktar.....222600 kr.
 Ödemiş nakliye memuru Refet Efendi'nin zorunlu masrafları için nakden verilen..... 1000 kr.
 Urla'da bulunan tutsaklara dağıtılmak üzere komisyon tarafından saklanan miktar..... 8724 kr.
 Toplam..... 351065 kr, 20 para

Nakti ve aynı yardımın İçerliği

Tutsakların bulunduğu yer	nakden (kuruş)	elbise (takım)	Tutsak sayısı	yardımının tarihi
Tepecikde'kitutsaklara	23800	225	225	25 Aralık1921
Punta'da Fabrikasındaki tutsaklara	82900	826	826	28Aralık1921
Pınarbaşı tutsaklarına	19300	192	192	30Aralık1921
Pınarbaşı-Bağburun'daki Tutsaklara	14700	146	146	30Aralık 1921
Bornova hayvanat hastanesindeki tutsaklara	9800	97	97	31Aralık 1921
Tepecikekmekçi fırınındaki tutsaklara	24 300	240	240	31Aralık 1921
Balçova köyündeki tutsaklara	24300	241	241	3 Ocak 1922
Bahribaba'daki tutsaklara	3000	30	30	4 Ocak 1922
Deniz mürettebatından Darağaacındaki tutsaklara	1 000	10	10	5 Ocak 1922
Seydiköy-Gaziemir'deki tutsaklara	10 300	103	103	11 Ocak 1922
Kemer'deki sevkiyat dairesindeki tutsaklara	7 300	73	73	11 Ocak 1922
Çeşitli tarihlerde terhis olunan tutsaklara	1 900	7	7	-
Toplam	222 600	2 190	2 190	

Izmir halkının tutsak garnizonlarında bulunan sivil tutuklu ve savaş tutsaklarının yaşam koşullarını iyileştirmek yolundaki çalışmaları devam etti.

26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz'dan sonra Yunanlılar önlere gelen köy, kasaba ve şehirleri yakıp yıkarak İzmir'e doğru çekilmeye başladılar. Bu yerleşim merkezlerindeki garnizon ve hapishanelerde bulunan sivil tutuklu ve tutsakların bir kısmı, yakma ve tahripler sırasında çaresizlik içinde can verdiler. Yunanlılar Uşak'tan çekilirken İstasyon Caddesi üzerinde bulunan, cephan deposu olarak kullandıkları camiyi ateşlemişler, camiye bitişik olan tutsak garnizonu ateş almış ve buradaki 450 tutsak diri diri yanmıştır. Daha sonra, buradaki yangın yerinde yapılan kazıda yüzlerce insan kemikleri bulundu. Bursa'nın Yunanlılarca boşaltılması sırasında ise, Demirtaş İstasyonu civarındaki hapishanenin Yunanlılar tarafından tutuşturulması sonucu yüzlerce tutsak yanmıştı(1).

Yunan geri çekilişi sırasında , Yunanlıların kendi askerlerini İzmir'e ve oradan Yunanistan'a götüremedikleri, Yunan Ordusunun levazimatını ve ulaşım araçlarını terkettiği, iç kısımlardan göç eden Rumlar'ın İzmir'e dahi kabul edilmediği (2) bir sırada, geçtikleri yerlerin Türk halkını İzmir'e ve oradan bir kısmını Yunanistan'a götürmeleri(3) dikkat çekici idi. Yunanlıların bu insanları, Anadolu'da bıraktıkları tutsaklarına karşılık rehin olarak götürdükleri anlaşılmaktadır(4). İzmir'deki tutsak garnizonlarında bulunan sivil tutuklu ve savaş tutsakları da İzmir'in kurtuluşundan birkaç gün önce gemilerle Atina'ya götürüldüler(5).

Türk Hükümeti ve Yunan tutsakları

Izmir ve tüm Batı Anadolu'yu Yunan işgalinden kurtaran Türk saldırısı sonucun da ele geçen Yunan savaş tutsaklarının sayısı 20.826 idi(6). Buna,

- 1-Halide Edip, Yakup Kadri, Falih Rıfkı ve Mehmet Asım, **Izmir'den Bursa'ya**, İstanbul(1980), s.129
- 2-Cumhurbaşkanlığı Köşkü Arşivi, Arşiv:A.III-10-6-1, Dosya:46, Fihrist:4, Doktora tezimiz için Cumhurbaşkanlığı Köşkü Arşivinden aldığımız belgelerden bazıları, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, Arşiv İşleri Müdürlüğü'nün 36-52-26-87/51-5709 sayı ve 13 Ekim 1987 tarihli izin yazısı ile bu makalede kullanılmıştır.
- 3-Türkmen Parlak, **Yunan İzmir'den nasıl gitti, son günler**, İzmir(1983), s. 339 ve Halide Edip ve diğerleri, **y.a.g.e**,ss.134-135'de, Yunanlıların bunları Yunanistan'a götürecek gemileri bulamadıkları için serbest bıraktıkları yazılmaktadır.
- 4-Bilge Umar, **Izmir'de Yunanlıların son günleri**, Ankara (1974), s.211'de " ...sürgünlerin çoğunluğu bu çeşit çalışmaları olmayan (yani Kuvayı Milliye ile işbirliği yapmayan) ve sırf rehine olarak elde tutulmak istenen kişileri" denmektedir.
- 5-Yunan ellerinde za....., s.23'de , Edremit, Kozan sancağı ceza riyasetinden müstafi dava vekili Faik Kemal'in ve s.57'de, Edremit Hekimzade mahallesi halkından ve Edremit Belediyesi üyelerinden Hüseyin Hüsnü'nün 17 Haziran 1923 tarihli ifadeleri.
- 6-T.İ.H-Batı Cephesi, Cilt 2, Kısım 6, Kitap 3, Ankara(1969), s.244, Bu sayı sadece Büyük Taarruz'dan sonra ele geçen Yunan tutsaklarına aittir. **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (T.S.K.T) - T.B.M.M. Hükümeti dönemi**, Cilt 4, Kısım 1, Ankara(1984),s. 206'da, "T.B.M.M. Hükümeti döneminde verilen savaşlarda alınan tutsaklara uygulanan işlemler hakkında ayrıntılı bilgilere rastlanmamakla beraber,

sayısını kesin olarak tespit edemediğimiz sivil tutukluları da eklemek gerekir(1) Önceleri dağınık halde bulunan Yunan savaş tutsakları, Batı Cephesi bölgesinde tabur teşkilatı şeklinde ve geri garnizonlarda toplanarak, kontrol ve gözetim altına alındılar. Bunlarla ilgili işlemleri yürütmek amacıyla bir tutsak bürosu kuruldu(2).

T.B.M.M.Hükümeti, Yunan savaş tutsaklarından yıkıntı durumundaki Anadolu'nun imarında yararlanmayı düşündü. 25 Eylül 1922'de "Düşmandan kurtulan ve kurtulacak yerlere yardım" ile ilgili olarak verilen kanunun taslağı üzerinde görüşülürken, Karahisar-ı Sahip milletvekili Mehmet Şükrü Bey, Yunan tutsaklarının şehir, kasaba ve köylerin imarında çalıştırılmasını önerirken, Burdur milletvekili Soysallı İsmail Bey, Milli Savunma Vekaletinin her kazaya bir bölük tutsak er vereceğini, bunun yetersiz olduğunu söyledi. Yapılan konuşmalardan sonra muvazene-i maliye encümeni mazbata muharriri Mazhar Müfit Bey, konuyla ilgili bir açıklama yaparak, Batı Cephesi komutanının Yunan savaş tutsaklarının imar işlerinde kullanılması için emir verdiğini belirtti(3). Sonuçta, Yunan savaş tutsaklarından 23 inşaat taburu kuruldu. Bunlar ülkelerine gönderilinceye kadar tarlalarda, yol ve demiryolu onarımlarında çalıştırıldılar.

Büyük bir kısmı çıplak ve zayıf durumda olan Yunan savaş tutsaklarının giydirmeleri ve hastalıktan korunmaları için gerekli önlemler alındı. İlk olarak aralarındaki Yunan doktorları, başlarında Türk ordusundan bir doktor olmak üzere, tutsakların sağlık işleriyle görevlendirildi. Ancak kış mevsiminin başlaması, zaten zayıf durumda olan tutsaklar arasında hastalananların sayısını arttırınca, bölge hastanelerinin dolu olması nedeniyle(4), Uşak'ta bir nekahathane ve 800 yataklı bir tutsak hastanesi açılarak, zayıf ve hasta olanlar burada kısım kısım tedaviye alındı. Tutsaklar arasında sınırlı sayıda tifo, kolera, dizanteri görülürken, lekeli humma'nın (tifüs) çok yaygın olduğu anlaşıldı. Hastalık önce İzmir'den Uşağa gönderilen 12 tutsak'ta teşhis edildi. Daha sonra Balıkesir, Nazilli, Gördes, Kayışlar, Bilecik, Adapazarı, Çumra, Karaköy, Turgutlu, Akhisar, Eskişehir, Kütahya ve Ankara'daki tutsaklar arasında da benzer vak'alara rastlanınca yapılan araştırmada, lekeli humma'nın kaynağının İzmir'li bir tutsak olduğu, tutsakların değişik garnizonlara nakilleri sırasında hastalığın yayıldığı ve Batı Cephesi'ndeki Yunan Ordu Hastanelerinin ele geçen belgelerinden, lekeli humma'nın

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Başkomutanlık Vekaletince 1915'de yayımlanmış muaddel üsera talimnamesinde belirtilen esaslar çerçevesinde, antlaşma kurallarına uyarak hareket edildiği ve özellikle temizlik ve sağlık durumlarının korunmasına çalışıldığı anlaşılmaktadır "denilmektedir.

1-Anlaşıldığına göre Türk Hükümeti, sadece Yunan pasaportu taşıyan sivil kimseleri tutuklamıştır.

2-T.S.K,T-T.B.M.M. Hükümeti dönemi, s. 207

3-T.B.M.M Zabıt ceridesi, Cilt 23, Ankara(1960), ss. 171-174

4-T.I.H-Idari Faaliyetler 15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923, Ankara(1975), ss.557-559'da 1922 yılında hastanelerde, 574'ü subay ve 11.583'ü er olmak üzere toplam 12.427 kişi tedavi altına alınmıştır. Büyük Taarruz'da Türk Ordusunun subay ve er olarak 9977 varalığı verdiği düşünüldüğünde, Büyük Taarruz'dan hemen sonra hastanelerdeki yaralı ve hasta sayısının 4 kat arttığı (Büyük Taarruz'dan önce hastanelerde yaklaşık olarak 12.427-9977=2450 kişi yatmakta idi) anlaşılmaktadır ki, bu durum hastanelerin doluluğunu ispatlamaktadır.

Yunan Ordusunda önemli bir vak'a olduğu ortaya çıktı. Hastalığın diğer tutsaklara bulaşmasını önlemek amacıyla, hastalığın görüldüğü garnizonlara temizleme araçları gönderilerek, tüm tutsakların temizlenmesine ve hastaların ayırımına başlanmış, tutsak tabur ve garnizonları çok sıkı karantina altına alınarak Kütahya, Çumra ve Karaköy'e yeni hastaneler açılmıştı. Alınan bu önlemler ve sıkı kovuşturma sonucu iki ay içinde hastalık önlendi(1).

Türk Ordusu elindeki Yunan savaş tutsaklarının yaşama koşulları, bu önlemlerle iyileştirilmeye çalışılırken, Yunanistan'da bulunan Türk savaş tutsakları ve sivil tutukluların içinde bulunduğu kötü durumun Anadolu'da duyulması, yetkili mercilerde tepkilere neden oldu. Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı Fevzi Paşa(2), Dışişleri Vekaletine gönderdiği 22.11.1922 tarihli bir yazıda, "Yunanistan'daki tutsaklarımızın pek merhamete değer bir halde oldukları ve bu kış ölmeğe mahkum oldukları ve halktan bazılanın keyfi tecavüzüyle şehit edildikleri ve bu konuda büyük devletler elçilerine ve Türklerin himayesini üzerine almış olan Hollanda Elçiliği'ne yapılan başvurulara Allah'a havale edilerek itibar gösterilmediği ve Korfu'da bulunan 400 kadar tutsak subayımızın pek kötü bir durumda oldukları, Yunanistan'dan gelenlerin ifadesine göre Birinci Kolordu Komutanlığından bildirilmektedir. Tutsaklarımıza insani ve devletler hukuku kanunlarına uygun muamelede bulunulması ve aksi takdirde elimizdeki Yunan tutsaklarına karşı misillemede bulunulacağı konusunda gereken sert girişimlerde bulunulmasını rica ederim" diyordu(3).

Türk Ordusunun elinde bulunan Yunan savaş tutsakları arasında şüphesiz. Anadolu faciasından sorumlu olan, yargılanması ve cezalandırılması gereken subay ve erler vardı. Bunları, 1286 tarihli Askeri Ceza Kanununun ilgili 55, 171 ve 181. maddelerine göre harp divanı mahkemesine çıkarmak ve idam cezasına çarptırmak mümkündü(4). Nitekim İzmir'in kurtuluşundan kısa bir süre sonra seyyar nitelikte olan harp divanı mahkemeleri çalışmaya başlamıştı(5). İzmir'de çalışan 1.Harp Divanı, Yunan Ordusuyla işbirliği yapan birçok Türk ve Rum'u yargılamıştı. Mahkemenin mahkum ettiği Rumların, Yunan ordusu üniformasını

1-T.İ.H-Ay.es,ss.555-556, T.İ.H-Batı Cephesi, s.244

2-Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi 1918-1938, Ankara(1973), s.234'de, Mareşal Fevzi Çakmak, Genelkurmay Başkanlığı görevi de üzerinde kalmak üzere 7 Ekim 1922'de Batı Cephesi komutanlığına tayin edilmiştir.

3-Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Yıl 18, Sayı 67, Ankara(1969), Belge 1503

4-Halide Edip ve diğerleri, y.a.g.e, ss. 135-136'da, Askeri Ceza Kanununun 55. maddesine göre, savaş tutsakları için harp divanı kurmak ve onları yargılayıp cezalandırmak, 171.maddesine göre, gerek silahlı gerek silahsız açıkça hücum ile duvar ve kapı kırmaktan, kişiler üzerinde baskı yapmaktan, toplu olarak zahire, erzak ve eşyayı yağma ve tahripten, 181.maddesine göre de, halkdan birisinin evine konmuş olup, ev sahibinin kendisini, karısını ve evladını bilerek ve isteyerek öldürmekten dolayı idamla cezalandırmak mümkündü.

5-T.B.M.M Zabıt ceridesi, Cilt 23, Ankara(1960), s.410, Umar, y.a.g.e, ss.304-305'de, Anadolu'dan kaçamayıp İzmir içinde ve çevresinde tarla, bağ ve bahçelerde saklanan Yunan askerleri, halk tarafından yakalandıklarında öldürüldüler. Türk Ordusunun eline geçen bazı Yunan askerlerine, tutsak muamelesi yapılmayıp öldürüldükleri görüldü ise de, bunların sayılarını belirlemek mümkün değildir.

giymemiş ve genellikle çetecilik yapanlar olduğu anlaşılmaktadır(1). Lozan Barış Konferansında imzalanan, sivil tutukluların geri verilmesi ve savaş tutsaklarının takasına ilişkin antlaşmanın 6. maddesi uyarınca bunlar genel af kapsamına alındığından(2) suçlu Yunan savaş tutsaklarının yargılanarak mahkum edilmesi mümkün olmamıştır.

Savaş Tutsaklarının durumları ile ilgili görüşmeler

Yunanistan Hükümetinin elinde bulunan Türk savaş tutsaklarının T.B.M.M. Hükümetine teslim edilmesi düşüncesi, 1922 Eylül'ü başında Türk hükümetinin gündemine geldi. T.B.M.M. Hükümetinin İstanbul temsilcisi Hamit Bey'in(3) 4 Eylül 1922'de Ankara'ya çektiği ve daha sonra Dışişleri Vekili Hüseyin Rauf Bey tarafından Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya iletilen telgrafında, Yunan Hükümetinin kayıtsız şartsız Anadolu'yu terk etmeyi düşündüğünü ileri sürüyordu. Buna ek olarak, Yunanlıların Trakya'da biraz fedakarlıkta bulunarak ateşkes hazırladığını İngiliz elçisine bildirdiğini gizlice öğrendiğini ve bu istek tebliğ edildiğinde kendi fikrinde Yunanistan'da bulunan Türk savaş tutsaklarının Bandırma, Mudanya veya İzmit iskelelerinden birinde on beş gün içinde teslim edilmesinin istenmesi gerektiğini yazıyordu(4). Mustafa Kemal paşa bu telgrafa verdiği 5 Eylül tarihli yanıtta, diğer istekler yanında savaş tutsaklarının serbest bırakılmasını da ateşkesin kabulü için şart koştu(5).

Konuyla ilgili olarak, İzmit milletvekili Hamdi Namık Bey 27 Eylül 1922'de T.B.M.M. başkanlığına verdiği bir önergede, tutsaklık süreleri iki seneyi bulan sağlam tutsakların uluslararası Kızılhaç komisyonunun 1907 tarihli talimatnamesine ek olan Mart 1921 tarihli Cenevre kararlarının 7. maddesi gereğince terhisini yada tarafsız bir devletin toprağına nakilleri için Yunan Hükümeti katında gerekli girişimlerde bulunulmasını, kabul edilmediği takdirde Yunan tutsaklarına kıyasla sayıca çok az bulunan tutsaklarımızın bir kısmıyla takas edilmesini teklif etti. Söz alan Dışişleri Vekili ve Sinop milletvekili Rıza Nur Bey, bu konunun barış görüşmelerinde çözümleneceğini, Yunan tutsaklarının barış görüşmelerinde ellerinde bir koz olacağını ve bunları bırakamayacaklarını söyleyerek takasa karşı çıktı. Sonuçta önergenin bakanlar kuruluna gönderilmesi konusunda yapılan oylamada, (oya lüzum yoktur) sesleri arasında bu önerge reddedildi(6).

1-Çalışmalarımız sırasında suçlu Yunan savaş tutsaklarının, harp divanı mahkemelerinde vargılanıp cezalandırıldığına ilişkin bir kayda rastlamadık. İzmir 1.Harp Divanı mahkemesinin çalışmaları için bkz. Engin Berber, "Kurtuluşun'dan sonra İzmir'de Yunan işgal dönemine tepkiler" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 3, Sayı 8, Ankara-Mart(1987), ss. 443-460

2-Meray, y.a.g.e, Cilt 1, Kitap 2, Ankara(1970), s.310

3-Hilali Ahmerci (Kızılaycı) lakabıyla tanınan Hamit Hasancan hakkında bkz. Fethi Tevetoğlu, "Kızılaycı Hamit Bey", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 3, Sayı 9, Ankara, Temmuz(1987), ss. 681-691

4-Cumhurbaşkanlığı Köşkü Arşivi, Arşiv:A.III-10-6-1, Dosya:46, Fihrist:4-1, 4-2

5-Mustafa Kemal Atatürk, Söylev, Ankara(1965), s. 465

6-T.B.M.M-Gizli celse zabıtları, Cilt 3, Ankara(1985), ss.835-836

Mudanya Konferansında yapılan tartışmalar

3 Ekim 1922'de Mudanya'da başlayan ateşkes görüşmelerinde T.B.M.M.Hükümetini temsil eden Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya, 5 Ekim 1922 Perşembe günü yapılan görüşmelere ait karara bağlanamayan konular üzerinde, başkomutanın hükümetle görüş birliğine vararak gönderdiği talimat özetinde, "Yunan Ordusunun Anadolu'dan ve Trakya'dan götürdüğü silahsız halkı Yunan Hükümeti, askeri sözleşmenin imzasından sonra hemen geri vermelidir. Savaş tutsağı subaylarla, erlerimizin aynı zamanda geri verilmesini isteriz" denilmekteydi(1). Hükümetten aldığı yeni talimat üzerine 7 Ekim 1922'de yapılan beşinci toplantıda İsmet Paşa konferansta, sivil tutuklu ve savaş tutsakları konusunun görüşülmesini istedi ise de müttefik temsilciler, bunun yepyeni bir sorun olduğunu, hükümetlerinden yeni talimatlar istemek zorunda olduklarını bildirdiler. İsmet Paşa sivil tutuklular konusunu daha ilk toplantılardan gündeme getirerek, uygun bir karara yaklaştırmış olduğu için diyeceği bir şey olmadığını, ancak savaş tutsakları konusunun bu gibi askeri konferansların asıl maddeleri arasına doğal olarak giren bir konu olması bakımından yeni ve yetki dışı sayılamayacağını savundu. İsmet Paşa konuyu Mudanya'da bulunan Franklin Bouillion ile de görüştü. Franklin Bouillion, İzmir'de konuşulmayan bir sorun için konferansı uzatmanın uygun olmayacağını, konuyla ilgili olarak gerek Mudanya'da gerekse Paris'te çalışacağını vaat etti(2). Bu gelişmeleri aynı gün telgraf ile Başkomutanlığa rapor eden İsmet Paşa'ya, Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen yine 7 Ekim tarihli yanıtta, savaş tutsakları sorunu nedeniyle görüşmeleri uzatmanın uygun olmayacağı ve bu konuda başka girişimlerin yapılabileceği bildirildi(3).

Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa arasında telgraf yazışmaları devam ederken, T.B.M.M'de 7 Ekim 1922 öğleden sonra saat 3.40'da başlayan oturumda yapılan konuşmalarda söz alan Aydın Milletvekili Tahsin Bey, Dışişleri Vekili Yusuf Kemal Bey'e, Yunanistan'ın götürmüş olduğu Türklere karşılık olarak İzmir'deki binlerce Rum'un neden garnizonlara sevk edilip tutulmadığını, Yunanistan'daki Türk sivil tutukluları ve savaş tutsakları ile takas edilmek yerine, hükümetin bunların vapur vapur ülkeden ayrılmasına neden izin verdiğini sordu. Yusuf Kemal Bey verdiği yanıtta, sadece çocuk ve kadınların gönderildiğini söyledi.

Aynı oturumda zaman zaman fazla heyecanlı konuşmaların yapıldığı da görüldü. Edirne Milletvekili Şeref Bey "...Ben şahsen Büyük Millet Meclisi sıfatıyla size söylüyorum. Ben Trikopolis'i öldüreceğim. Sizde beni burada asın. İşte size söylüyorum: Bunu yapmazsam namussuzsun deyin. Burada çıkıpta benim evladıma yaptılar, götürdüler, benim yapacağım iş bu. Buradan çıkar çıkmaz İstanbul'a telgraf yazacağım. Benim çocuğumu ve beraber götürülenleri getirmezseniz, ben gidiyorum. Trikopolis'i, Diyatietes'i (Diyenis) öldürmeğe

1-T.B.M.M-Gizli celse zabıtları, ss. 901-902

2-Cumhurbaşkanlığı Köşkü Arşivi, Arşiv:A.III-10-6-1, Dosya:46, Fihrist: 31-2, 31-3, 31-4

3-Cumhurbaşkanlığı Köşkü Arşivi, Arşiv: A.III-10-6-1, Dosya:46, Fihrist:31,31-1

gidiyorum... ben kızıyorum niçin ordu İzmir'de durdu" dedi. Şeref Bey daha sonra Mentеше Milletvekili Tevfik Rüştü Bey ile tartışmaya girince, oturma başkanı bu konudaki tartışmaları yeterli bularak konuşmayı kesti(1).

11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Ateşkesinde, sivil tutuklular ve savaş tutsakları ile ilgili bir hüküm yoktur. İsmet Paşa'nın hükümetin politikasına paralel olarak takastan söz etmeyip, Yunanistan'daki tutuklu ve tutsak tüm Türklerin, ateşkesin imzalanmasından hemen sonra geri verilmesini istemesi, müttefik temsilcilerinin konuya yeterince ilgi göstermemesi ve Türk tarafının görüşmeleri bu yüzden uzatmak istememesi nedeniyle Mudanya'da çözümlenemedi.

Lozan Konferansında durum

20 Kasım 1922'de başlayan Lozan Barış Konferansında, konuyla Ülke ve Askerlik Sorunları komisyonu ilgileniyordu. Türk delegasyonunun verdiği rakamlara göre, Doğu Trakya ve Anadolu'dan Yunanistan'a götürülen sivil tutuklular 10.000, savaş tutsakları da 10.000 civarında idi(2). Buna karşılık, Lord Curzon'un Amerikan kaynaklarına dayanarak verdiği ayrıntılı bir istatistiğe göre, Yunanlıların elinde 3.800'ü sivil tutuklu, 10.000'i savaş tutsağı olmak üzere 13.800, Türklerin elinde ise 30.000 Yunan savaş tutsağı vardı(3). Ülke ve Askerlik Sorunları komisyonu'nun 1 Aralık 1922 cuma günkü oturumunda açıklanan Türk tezine göre, Yunan ordusunca alınıp zorla Yunanistan'a götürülen sivil tutuklular hemen serbest bırakılmalı idi. Türk orduları Yunanistan toprakları içinde hareket yapmadığından, elinde sivil Yunan tutukluları yoktu. Bu nedenle Türk sivil tutukluların hemen serbest bırakılması karşılığında, Türkiye'nin karşılık vermesi de gerekmiyordu. Türk savaş tutsaklarının da gecikmeden serbest bırakılmasını isteyen Türk delegasyonu, Yunan savaş tutsaklarının ancak barış yapıldıktan sonra geri verilebileceğini, fakat Yunanistan Türk tutsaklarını geri vererek iyi niyetini gösterirse, T.B.M.M'nin barış antlaşması yapılmadan önce Yunan tutsaklarını serbest bırakmayı düşünebileceğini bildirdi(4). Daha sonra Yunanistan adına konuşan Venizelos, Türk savaş tutsaklarının Yunanistan tarafından hemen geri verilmesi, buna karşılık Türkiye'nin Yunan savaş tutsaklarının barış antlaşması yapılmasından sonra geri verilmesini öngören Türk

1-T.B.M.M-Gizli celse zabıtları, ss. 904-907

2-Bıyıklıoğlu, y.a.g.e,s.503

3-Seçil Akgün, "Birkaç Amerikan kaynağından Türk-Yunan mübadelesi sorunu", **Üçüncü Askeri Tarih Semineri 21-23 Mayıs 1986 Bildirileri**, Ankara (1986), s. 252, **T.I.H-İdari Faaliyetler**, s.559'da verilen tabloda, çeşitli savaşlarda Yunanlılarca tutsak edilen Türk askerlerinin dökümü şöyle yapılmıştır: Gediz ve öncesi savaşları 187, 1.İnönü 11, 2.İnönü 76, Kütahya-Eskişehir 320, Sakarya 415, Büyük taarruz ve takip hareketinde 101 olmak üzere toplam 1112(1110) kişi. Ancak, Yunan ordusunun düzenli orduya geçilmeden önce, Kuvayı Milliye müfrezeleri ile yaptığı savaşlarda ve Trakya'da 20 Temmuz 1920'de başlayan Yunan istilası sırasında aldığı tutsaklar düşünülecek olursa rakam büyüyecektir.

4-Meray, y.a.g.e, Cilt 1, Kitap 1, s.121

tezini kabul etmediğini bildirdi. Yunanistan'a göre, iki tarafın elindeki savaş tutsakları karşılıklı olarak ve eşit sayıda takas edilmeli idi(1). Tarafların görüşlerini açıklamasından sonra Ülke ve Askerlik Sorunları komisyonu savaş tutsakları ve sivillerin geri verilmesini içine almak üzere, Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesi sorununun konferansa katılan üç büyük devletle, Türkiye ve Yunanistan devletlerinin birer temsilcilerinden oluşan bir komisyon'a havale edilmesini önerdi. Bu komisyonun başkanlığını bir İtalyan delegesi yapacaktı. Daha sonra bu soruna ilişkin olarak Dr. Nansen'in dinlenmesine ve yararlı göreceği tanıkları toplamasına karar verildi(2). Çalışmalarına başlayan alt komisyon, öncelikle sivil tutuklular sorununu çözümlemeye çalıştı. Alt komisyon başkanı Montagna'nın 8 Ocak 1923'de Lord Curzon'a sunduğu bir rapora göre, Yunanistan Anadolu'dan ve Trakya'dan götürdüğü sivil tutukluları İzmir ve İstanbul'da T.B.M.M. Hükümetine teslim edecek, buna karşılık Türkiye Yunan uyruğundaki sivil tutukluları Yunanistan'a verecekti. Sivil tutukluların takasında tarafların verdiği çizelgeler(3) esas alınacaktı. Takas işlemini kontrol etmek üzere birer Türk ve Yunan temsilcisinin katılacağı üç üyeden kurulu uluslararası bir Kızılhaç komisyonu kurulacak(4), her iki tarafın verdiği listelerde adı geçmeyen kişiler araştırılacaktı. Sivil tutukluların takası, antlaşmanın imzalanmasından yedi gün sonra başlayacak, iki hafta sonra ise bitecekti(5).

Daha sonra alt komisyon savaş tutsaklarının takas edilmesi sorununu çözümlendi. T.B.M.M. Hükümeti Anadolu'daki savaşın sonucuna dayanarak, Yunanistan'ın elinde bulunan tüm savaş tutsaklarının takas yapılmaksızın geri verilmesinde direndi ise de, Yunanistan ve müttefiklerin ısrarı üzerine, şimdilik pek fazla ileri gitmeyi uygun bulmadı. Sonuçta, 30 Ocak 1923'de imzalanan antlaşmaya göre, sivil tutukluların takasının tamamlanmasından sonra en çok on beş gün içinde Yunanistan, elindeki bütün savaş tutsaklarını İzmir'de geri verecek, karşılığında Türkiye eşit sayıda savaş tutsağını(subay'a karşılık subay, er'e karşılık er), Türk tutsaklarını getiren Yunan gemileri ile ülkelerine geri

1-Meray, ay.es,s.122

2-Meray, ay.es,s.126

3-Yunanistan'ın elindeki sivil tutukluların sayısı devamlı tartışma konusu olmuştur. Meray, ay.es,ss.333-334'de, alt komisyon başkanı Montagna Lord Curzon'a sunduğu 8 Ocak 1923 tarihli raporda, bunların sayısı 4.000 olarak gösterilmiştir. Meray, ay.es,s.329'da, Türk delegasyonu bu sayıya itiraz ederek 9.595'i erkek, 251' kadın, 11'i çocuk olmak üzere toplam 9857 sivil tutuklu olduğunu belirtti. Meray, ay.es, Cilt 1, Kitap 2, s.293'de, alt komisyon başkanı Montagna hem Türk hem de Yunan hükümetinin izlemesi gereken en iyi yolun, sivil tutukluların isimlerini gösteren çizelgeler düzenlenmesi gerektiğini ifade etti. Türk delegasyonundan söz elan Rıza Nur Bey, 3407 Türk tutuklunun isimlerini kapsayan bir listenin eline ulaştığını, bu liste Montagna'ya daha önce verilen listeye eklenince tutukluların toplamının 5400'e çıktığını söylemiştir.

4-Hakimiyet-i Milliye, 20 Mart 1923, Hakimiyet-i Milliye, 28 Mart 1923, Yenigün, 28 Mart 1923'de, komisyon'daki Türk üyesi önce Muzaffer Bey'di. Daha sonra yerine Ömer Lütfü Bey geçti. Hakimiyet-i Milliye, 21 Mart 1923 ve Hakimiyet-i Milliye, 28 Mart 1923'de, komisyon'daki yabancı üye önceleri Mösyö Sodeman iken, daha sonra aynı görevi doktor Paz yürüttü.

5-Meray, ay.es,Cilt 1, Kitap 1, ss. 333-334 ve 380-381

gönderecekti. Türkiye'nin elinde arta kalan Yunan savaş tutsakları, barış'ın imzalanmasından sonraki üç hafta içinde Yunanistan'a teslim edilecek, sivil tutukluların takasını kontrol edecek uluslararası Kızılhaç komisyonu savaş tutsaklarının takas edilmesi işini de yürütecekti(1).

Takasla İlgili gelişmeler ve takasın yapılması

İstanbul basını 31 Ocak'ta "takas antlaşması imza edildi" başlığını atarak, antlaşmayı istanbullular'a duyururken(2), Ankara basını16 Şubat 1923'de antlaşmanın tam metnini yayımlıyordu(3). Antlaşmanın imzalanmasından bir hafta sonra, takası kontrol etmek üzere uluslararası Kızılhaç komisyonundan on üye Atina'ya geldi(4). Aynı günlerde Kızılhaç komisyonundan bir memur ve Hilali Ahmer'den bazı yetkililerin İzmir'e gelmesi beklenmekte idi(5). Bunların 14 Şubat 1923'de İstanbul'dan İzmir'e hareket ettikleri haber alındı. Hilali Ahmer tutsaklar bürosu müdürü Muzaffer Bey'de, tutuklu ve tutsakların takasını kontrol etmek için Atina'ya gitmek ve orada bulunan uluslararası Kızılhaç komisyonundan iki üye ve Yunan Kızılhaçından Dokarakis'e katılmak için, İstanbul'da hazırlıklara başladı(6).

30 Ocak 1923 antlaşması gereğince kurulması gereken kontrol komisyonları oluşurken, takasın yapılacağı Urla-Klizman ve İzmir'de, Sağlık ve Sosyal Yardım Vekaletiyle, Hilali Ahmer Cemiyeti tarafından yapılan hazırlıklar yoğun şekilde devam etmekte idi. Hilali Ahmer tutuklu ve tutsakların sağlık gereksinimlerini karşılamak üzere Urla'da 25 yataklı bir hastane kurdu(7) ve gelenlerin karantinaya alınacağı Klizman karantinasının(8) tüm eksiklikleri giderildi. Sağlık ve Sosyal Yardım Vekaleti gereken tıbbi hazırlıkları yapmak için, Tevfik ve Adil Beyleri bakteriyolog, Mahmut, Mazhar ve Sezai beyleri doktor, Recep Bey'i eczacı, Bedri Bey'i de sağlık memuru olarak karantinada görevlendirildi. Hilali Ahmer Cemiyeti de Ali Bey'i sağlık memuru olarak atadı. Öte yandan karantinaya ilk parti olarak 1500 battaniye, 400 hasır, bol miktarda yatak ve yorgan, sayısız çamaşır yanında, 1500 kıyve fasulye, 40 çuval un, 10 çuval pirinç, 10 sandık süt ve ısınmak için yeterli miktarda odun, kömür, ayrıca çay, kahve ve şeker gönderildi. Bu hazırlıklar sağlık müfettişi Sadrettin Bey tarafından düzenlenip yürütülmekte idi(9). Sağlıkla ilgili bu hazırlıklar yanında, Klizman'da bir telgraf bürosu açıldı, tutsakların isimlerini öğrenmek, neden tutsak düştüklerini

1-Meray, ay.es, Cilt 1, Kitap 2, ss.309-311

2-İkdam, 31 Ocak 1923

3-Yenigün, 16 Şubat 1923

4-Yenigün, 11 Şubat 1923, Anadolu ajansı'nın (AA) Atina'dan gelen 7 Şubat 1923 tarihli telgrafından

5-Hakimiyet-i Milliye, 12 Şubat 1923, Yenigün, 12 Şubat 1923

6-Yenigün, 16 Şubat 1923

7-Tanin, 11 Şubat 1923

8-Bu karantina izmir-Urla asfaltı üzerindeki İskele mevkiinde, Urla Devlet Hastanesinin bulunduğu ada üzerindedir. Bina bakımlı olup, yetkililerden aldığımız bilgiye göre, son olarak 1971 yılında Türk hacılarda görülen kolera salgını sırasında kullanılmıştır.

9-Hakimiyet-i Milliye, 14 Şubat 1923, Yenigün, 14 Şubat 1923, Yenigün, 23 Şubat 1923

belirlemek için bir komiser, üç polis'ten oluşan bir kimlik inceleme kalemi oluşturuldu(1). Sağlık ve Sosyal Yardım Vekaletinin sivil tutukluların gereksinimlerini karşılanması için ilk parti olarak İzmir'e gönderdiği 5000 liranın 1000 lirası Urla'ya gönderildi(2). Tutsaklar Klizman'da iki günlük karantina sürelerini geçirdikten sonra vapur ve römorkörlerin çekeceği mavnalarla İzmir'deki 400 kişilik Bellavista(Alsancak-Gündoğdu) misafirhanesine getirilecek, burada bir süre dinlendirildikten sonra memleketlerine gönderileceklerdi. Sağlık memurları misafirhaneyi fenni olarak temizlemişler(3)Hilali Ahmer Cemiyeti de buranın giderlerini karşılamak amacıyla 10000 lira ayırmıştı(4).

Bütün hazırlıkların tamamlandığı Urla'da 21 Şubat 1923'de Yunanistan'dan gelecek ilk tutuklu kafilesi beklenmekte idi. Gelecek olanlara karşılık Yunanistan'a teslim edilecek olan, aralarında kadınlarında bulunduğu sivil Yunan tutuklularından bir grup, İzmir'e getirilerek çeşitli misafirhanelere yerleştirildi(5). Hilali Ahmer Cemiyeti genel merkezi Atina'ya giden tutsaklar bürosu müdürü Muzafer Bey'e gönderdiği bir telgrafda, tutukluların hareket gününü bildirmesini istedi(6). Uluslararası Kızılhaç komisyonu üyesi doktor Şatsman'ın(7) takasa nezaret etmek üzere İzmir'e hareket ettiği bildirildi(8). Uluslararası Kızılhaç komisyonunun İstanbul temsilcisi mösyö Börniye tarafından Hilali Ahmer'e iletilen haberde, 4000 kişiden oluşan ilk tutuklu kafilesinin 27 Şubat'ta Pire'den hareket edeceği yazılı idi(9). Anadolu Ajansının Atina telsizinden aldığı bilgi de mösyö Börniye'yi doğrular nitelikte idi(10). Ancak 1 Mart 1923'de Hilali Ahmer Cemiyetine başvuran mösyö Börniye, Yunanlıların son dakikada bir zorluk çıkardıklarını ve Türk tutukluların hareketine engel olduklarını açıkladı. Gerek mösyö Börniye gerekse Hilali Ahmer tarafından, İstanbul'daki Yunan Kızılhaç memuru mösyö Payzer'e başvurularak bilgi istendi ise de, Payzer bu konuda bilgisi olmadığını söylediği için, bu hareketin sebebini anlamak mümkün olmadı(11). Bu sırada Yunan Kızılhaçının yayımladığı bir bildiri hareketin sebebini aydınlatırken, Türk kamuoyu da büyük hayal kırıklığına uğradı. Bildiride, Pontus Rumlarının tehcirine devam edilmesinin, Türkiye ile Yunanistan arasında halledilmesi gereken bir konu olduğu, Türk tutukluların bu yüzden teslim

1-Hakimiyet-i Millîye, 23 Şubat 1923, Yenigün, 23 Şubat 1923

2-Tanin, 11 Şubat 1923

3-Yenigün, 23 Şubat 1923

4-Hakimiyet-i Millîye, 18 Mart 1923

5-Hakimiyet-i Millîye, 23 Şubat 1923, Yenigün, 23 Şubat 1923

6-Yenigün, 25 Şubat 1923

7-Ahenk, 9 Ocak 1921'de, Doktor Şatsman uluslararası kızılhaç komisyonu tarafından Yunanistan'da bulunan Türk tutsaklarının durumunu incelemekle görevlendirilmiş ve Atina'ya giderek görevini yapmaya başlamıştı.

8-Yenigün, 25 Şubat 1923

9-Yenigün, 27 Şubat 1923, Yenigün, 13 Şubat 1923'de gazetenin muhabiri Şükrü'den 12 Şubat'ta İstanbul'a gelen telgrafta, ilk sivil tutuklu kafilesinin Hanya'dan Türkiye'ye hareket ettiği belirtiliyorsa da, olayların gelişimi bu bilgiyi doğrulamadı.

10-Yenigün, 28 Şubat 1923

11-Yenigün, 4 Mart 1923, (AA)'nın 2 Mart 1923 tarihli telgrafından

edilmediği açıklanıyordu(1). Bu bildiriyi takiben Yunan hükümeti adına Yunanistan Dışişleri Bakanı Aleksandiris, Türkiye'yi Pontus'lu Hristiyanları sürmekle suçlayarak, müttefikler katında protesto ediyor, bu yüzden sivil tutuklular ve savaş tutsakları ile dolu olarak hareket eden vapurun Pire'ye dönmesini sağladıklarını ve Türkiye tarafından artık tehcir yapılmayacağına ilişkin güvence verildiği zaman takasın başlayacağını açıklıyordu(2). Yunanistan, anlaşmazlık çözümleninceye kadar Pire'ye dönen vapurdaki sivil tutukluların Girid'de kalmasına, savaş tutsaklarının ise Pire ve Atina kırsallarına dağıtılmasına karar verdi(3). Hilali Ahmer Cemiyeti, Uluslararası Kızılhaç komisyonuna başvurarak, Türk tutuklu ve tutsaklarının biran evvel teslimini istedi. Kızılhaç komisyonu verdiği yanıtta, 30 Ocak 1923 antlaşmasının uygulanması için Yunan Hükümeti katında girişimde bulunacağını bildirdi(4). Uluslararası Kızılhaç komisyonunun yaptığı başvuruyu yanıtlayan Yunan Dışişleri Bakanı Aleksandiris, Pontus tehcirine son verilmedikçe takasın yapılmayacağına ilişkin bilinen görüşlerini tekrarlayınca(5), komisyon takasın Pontus tehciriyle ilgili olmadığını belirterek, Yunanistan'ı devletler katında protesto etti(6).

Yunanistan'ın takas antlaşması hükümlerine aykırı hareket etmesine, Türk Hükümetinin tepkisi sert fakat temkinli oldu. Hükümet öncelikle, takas için Urla iskelesinde bekleyen Yunan tutuklu ve tutsaklarını geldikleri tutsak garnizonlarına geri gönderildi(7). Dışişleri Vekaleti 5 Mart'ta İstanbul temsilciliği kanalıyla İtilaf komiserlerine bir nota vererek, Hilali Ahmer'in Atina'daki Yunan Kızılhaçından aldığı bir haberle, takasın başlatılmadığının öğrenildiği, Türk Hükümetinin şimdiye kadar Yunan Hükümetinin bu kararından resmen haberdar edilmediği, bu uygulamanın Lozan'da imzalanan antlaşmaya aykırı olduğunu belirterek Yunanistan'ı protesto etti(8). Yunanistan bu protestoya resmen yanıt vermemekle birlikte, çıkardığı haberlerle Türkiye'deki Yunan tutsaklarına kötü davranıldığını yaymaya başladı. Yunan basınının da bu konuda hükümeti desteklemesi, Türk basınının sertleşmesine(9) ve Türkiye'de bulunan Yunan tutsaklarının durumlarının iyi olduğunu anlatan uzun makaleler yayımlamasına

1-Yenigün, 4 Mart 1923

2-Yenigün, 4 Mart 1923,(AA)'nın , Atina'dan (t.h.r) Ajansına bildirilirken aldığı bilgiyi aktardığı 2 Mart 1923 tarihli telgrafından, Hakimiyet-i Milliye, 9 Mart 1923, Yenigün, 6 Mart 1923

3-Yenigün, 6 Mart 1923

4-Yenigün, 5 Mart 1923

5-Yenigün, 8 Mart 1923, (AA)'nın Bordo telsizinden aldığı bilgiyi aktardığı 7 Mart 1923 tarihli telgrafından

6-Yenigün, 8 Mart 1923, Yenigün, 9 Mart 1923

7-Hakimiyet-i Milliye, 6 Mart 1923, Yenigün, 6 Mart 1923

8-Yenigün, 11 Mart 1923

9-Yenigün, 6 Mart 1923'de, 4 Mart 1923 tarihli İstanbul gazetelerinin birinin Yunanlıların Türk tutsaklarını göndermemesine misilleme olmak üzere, İstanbul'daki Rumların toptan ve vekit kaybetmeden Anadolu'ya tehcir edilmesi gerektiğinin yazıldığı belirtilmektedir.

neden oldu(1). Uluslararası Kızılhaç komisyonu ve uluslararası yardım kuruluşları Yunan Hükümeti ve basınının iddialarını araştırmak üzere harekete geçti. 11 Mart 1923'de tutsak genel karargahı komutanı Keramettin ve Batı Cephesi sağlık müfettişi Halit Bey'le birlikte Aydın'daki tutsak garnizonlarını gezen uluslararası Kızılhaç komisyonu üyesi Koeno, inceleme sonucunda Yunan tutsaklarına özenle bakıldığını, dinlenme ve maaşlarının temin edildiğini anlayarak memnun ve müteşekkîr olarak İzmir'e döndü(2). Öte yandan Amerika Yakın-Doğu yardım komisyonundan miss Blanks, Kayseri-Talas tutsak garnizonlarında bulunan Yunan tutsaklarının durumlarını incelemek üzere hükümete başvurdu. Verilen izin üzerine garnizonu gezen miss Blanks, Yunan tutsaklarıyla da görüşerek garnizonun düzen, temizlik ve her bakımdan iyi olduğunu gördükten sonra, Milli Savunma Vekaletine memnuniyetini ve teşekkürlerini bildirerek, gördüklerini düşmanca propagandalara karşı tüm dünyaya ilan edeceğini duyurdu(3).

Yunanistan'ın Pontus tehcirini sebep göstererek tutuklu ve tutsakları serbest bırakmaması ve ardından Yunan savaş tutsaklarına kötü davranıldığı iddialarını ortaya atarak, Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı bir sırada Türkiye'ye karşı duyulan hoşnutsuzluğu kullanarak, Pontus Hristiyanları katli ediyor bahanesiyle, büyük devletlerin Haçlı ruhunu diriltmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Amaç, Dünya kamuoyuna Türkiye'yi uzlaşmaz göstermek, uluslararası platformda Türkiye'yi yalnız bırakmak ve takası bir Türk-Yunan sorunu olmaktan çıkararak, bir Türkiye-Büyük devletler sorunu haline getirmektir. Nitekim, Milletler Cemiyeti Meclisindeki İngiliz temsilcisi Lord Robert Cecil'in, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunun Milletler Cemiyeti Meclisinde tartışılmasını teklif etmesi, düşüncemizi doğrular niteliktedir(4). Ancak uluslararası düzeyde yetkili

1-Hakimiyet-i Milliye, 13 Mart 1923, Yenigün, 13 Mart 1923'de , Erzincan tutsak garnizonundan Ütosis vapuru tutsaklarından birinci kaptan Andrea Feranditos, birinci makinist Dimitri Manolisan, ikinci kaptan Petro Balika, tüccarandan Matyatos, Uranya vapuru sahibi Nikolai Valsamakı, birinci makinist Dikil Pamondalis, üçüncü kaptan Penayi Frankopolos, ikinci makinist Kosti Hrisaki, yolcu Mihal Zervas, tüccarandan Yani Kiryakidis, Uranya vapuru makinisti Dimitri Mihaliçanos, İstavri Kaptanidis, Haralambos Tutturidis, Totur Zergos, Uranya vapuru ikinci makinisti Tatos Ayvanı, Ütosis vapuru tüccarlarından Dimitri Lagantopulos, madam Sofia Romanos imzalı bildiride, Yunan gazetelerinin bu tür asılsız iddialarının kamuoyunu incittiği, bunların gazeteci safsatalarından başka birşey olmadığı belirtildikten sonra, Erzincan Mevki Komutanı yarbay Halis Bey ve tüm Türk Ulusuna teşekkür edilmekte idi. Öte yandan bu sorun patlar vermeden önce de, Yunan tutsakları durumlarından memnun olduklarını belirmişlerdi. Bu konuda, İzmir-Ahmetli'deki altıncı İnşaat taburunun komutanlığına hitaben verdiği teşekkürname için bkz. Yenigün, 19 Şubat 1923

2-Hakimiyet-i Milliye, 13 Mart 1923

3-Yenigün, 14 Mart 1923, İdam, 17 Mart 1923, Yenigün, 23 Mart 1923'de Kırşehir tutsak garnizonunu da gezen miss Blanks, garnizon hatıra defterine şu satırları yazdı: "Komutanı miralay İrfan Bey olan Kırşehir tutsak garnizonunu ziyaret ettim. Tutsaklara gösterdiği ve bizzat kendisinin ifade eylediği ihtimam ve şefkate şahitlik etmek isterim. Sıhhi durum iyidir. Tutsaklar çok serbestliği sahiptir. Garnizon komutanı en iyi muameleyi bir görev ve vicdan sorunu kabul ediyor".

4-Yenigün, 5 Mart 1923

kişilerin gözlemleri Yunan iddialarını doğrulamayınca, Yunanistan'ın bu girişimi işe yaramadı.

Yunan Hükümeti, 14 Mart 1923'de yaptığı toplantı sonrasında müttefik elçilerine, Türk tutukluların hareketine izin verdiğini bildirdi(1). Yunan Hükümetinin bu kararı, İstanbul'daki İspanya Elçiliği tarafından müttefik komiserlerine bildirildi. Komiserlerin İstanbul'daki Dışişleri Vekaleti temsilciliğine bilgi vermesi beklenmekle birlikte, durum Türk makamlarına yarı resmi olarak duyurulmuştu(2). Atina'da takası kontrol etmekle görevli karma komisyon'dan 17 Mart'ta Hilali Ahmer'e gelen bir telgraf'da, 20 Mart Salı günü 2 vapurla (2500) Trakya'lı sivil tutuklunun İstanbul'a ve 3 vapurla(1700) sivil tutuklunun da İzmir'e çıkacakları ve bunların aynı gün (17 Mart) Pire'den hareket ettikleri haberi verildi(3). Karma komisyon'daki Türk üyesi Muzaffer Bey'in, 18 Mart sabahı Hilali Ahmer'e ulaşan ayrı bir telgrafı da bu bilgiyi doğrular nitelikte idi(4). Bu haber üzerine İstanbul'da yapılmakta olan hazırlıklar tamamlandı. İstanbul'a gelecek 2300 sivil tutuklu İzmir'de olduğu gibi önce Tuzla karantinasında temizlenecek, daha sonra İplikhane ve Yıldız kırsalarında ağırlanacaklardı. İstanbul'da kaldıkları süre zarfında Hilali Ahmer Cemiyetince işe edilecekler, Trakya'lı olanlar süratle memleketlerine gönderileceklerdi(5). Türk tutuklulardan kayıp olanlar hakkında bilgi almak üzere, Atina'dan İstanbul'a gelen Muzaffer Bey'in bildirildiğine göre, 17 Mart günü Pire'den ayrılan 5 vapurda, 4200 sivil tutuklu ve 14 subay vardı. Kayıp olan 500'den fazla sivil tutuklunun yer ve kimlikleri belirlenmiş olup, bunlar ve bundan sonra belirlenecekler ikinci kafileyi oluşturacaktı(6). 19 Mart'ta Hilali Ahmer İzmir merkezine İstanbul'dan ve Yunanistan'da uluslararası kızılhaç komisyonunun İzmir üyesi mösyö Sodeman'dan gelen telgrafda, 1700 sivil tutuklunun 20 Mart'ta Klizman iskelesine varacakları bildirilince, vilayet sağlık müdürü Şükrü ve Hilali Ahmer üyesi Ömer Lütfü Beyler, 20 Mart sabahı Klizman'a gittiler(7). Heran gelmesi beklenen tutuklular için Hilali Ahmer, stoklanmış malzemeye ek olarak, Klizman karantinasına 10000 ekmek ile bol miktarda süt, peynir ve zeytin göndermeyi kararlaştırdığı gibi, iki ton çamaşır da yolladı. Öte yandan tutukluların vapurlardan karaya çıkarılmasında kullanılmak üzere, her seferinde 300 kişi taşıyabilen bir deniz motoru temin etti(8). Bu sırada Pire'den ayrılan vapurların Ege Denizi'ndeki patlak veren şiddetli fırtına nedeniyle, civar adalardan birinin limanına sığındıkları ve bir iki güne kadar Urla'ya gelebilecekleri haberi, İzmir Hilali Ahmerine ulaştı(9). Nihayet 22 Mart öğle üzeri, kaptan Dimitri kumandasındaki Karolidis vapuru 14 subay, 63 hasta asker 584 sivil tutuklu ile birlikte Klizman'a vardı(10).

1-Hakimiyet-i Milliye, 16 Mart 1923, Yenigün, 15 Mart 1923

2-Yenigün, 18 Mart 1923

3-Yenigün, 19 Mart 1923

4-Hakimiyet-i Milliye, 20 Mart 1923

5-İkdam, 19 Mart 1923

6-Hakimiyet-i Milliye, 20 Mart 1923, Yenigün, 20 Mart 1923

7-Hakimiyet-i Milliye, 21 Mart 1923, Yenigün, 21 Mart 1923.

8-Hakimiyet-i Milliye, 20 Mart 1923

9-Hakimiyet-i Milliye 23 Mart 1923, Yenigün, 23 Mart 1923

10-Hakimiyet-i Milliye, 25 Mart 1923, Yenigün, 25 Mart 1923

Bu tarihten 13 Ağustos 1923'e kadar Yunanistan'dan Klizman'a gelen tutuklu ve tutsaklar hakkında derlediğimiz bilgi aşağıdaki listede gösterilmiştir.:

Geldiği yer	Gelenler		Geldiği Tarih	Gittiği Vapur	Sayı
	Subay Er	Sivil			
1-Kilizman (1)	77	584	22 Mart 1923	Karolidis	661
2-Tuzla (2)	-	983	23 Mart 1923	Proyonidos	983
3-Tuzla (3)	-	937	23 Mart 1923	Tetis	937
4-Tuzla (4)	-	1113	23 Mart 1923	Kavonidos	1113
5-Klizman (5)	4	1080	23 Mart 1923	Kefalonya-İtaki	1084
6-Klizman (6)	886	-	29 Mart 1923	Bogigos	886
7-Klizman(7)	7053	-	31 Mart 1923	Dört Vapurla	7053
8-Klizman(8)	740	1	31 Mart 1923	Bir vapurla	741
9-Klizman (9)	587	-	2 Nisan 1923	Bir vapurla	587
10-Kilizman(10)	1181	-	3 Nisan 1923	Epirya	1181
11-Kilizman (11)	136	-	16 Nisan 1923	Tenisi	136
12-Klizman (12)	848	20	18 Mayıs 1923	Nersis	868
13-Klizman (13)	-	830	14 Haziran 1923	Hermes	830
14-Klizman (14)	?	?	13 Ağustos 1923	Bir vapurla	?
Toplam	11512	5547			17059

1-Hakimiyet-i Milliye, 25 Mart 1923, Yenigün, 25 Mart 1923

2-Yenigün, 25 Mart 1923, İkdam, 25 Mart 1923

3-Yenigün, 25 Mart 1923, İkdam, 25 Mart 1923

4-Yenigün, 25 Mart 1923, İkdam, 25 Mart 1923

5-Yenigün, 25 Mart 1923

6-Hakimiyet-i Milliye, 1 Nisan 1923, Yenigün, 1 Nisan 1923, İkdam, 1 Nisan 1923'de İzmir Hilali Ahmer'inden İstanbul'daki genel merkeze çekilen telgrafa dayanılarak, vapurun isminin "Polikos" olduğu yazılmaktadır.

7- Hakimiyet-i Milliye, 3 Nisan 1923, İkdam, 2 Nisan 1923, Tanın, 3 Nisan 1923, Yenigün 3 Nisan 1923

8- İkdam, 4 Nisan 1923,

9- İkdam, 5 Nisan 1923,

10- İkdam, 6 Nisan 1923,

11- Tanın, 17 Nisan 1923

12-Hakimiyet-i Milliye, 23 Mayıs 1923, Yenigün, 23 Mayıs 1923

13-Halk, 22 Haziran 1923, Tanın, 17 Haziran 1923

14-Hakimiyet-i Milliye, 15 Ağustos 1923

**Türkiye'den Yunanistan'a gönderilenler hakkında
saptayabildiklerimiz (1)**

Hareket ettiği yer	Gidenler		Gittiği Tarih	Gittiği Vapur	Sayı
	Subay Er	Sivil			
1-Klizman(2)	-	123	25 Mart 1923	Bir hastane gemisi	123
2-Klizman(3)	-	110	24 Mart 1923	Karolidis	110
3-Klizman(4)	-	200	19 Nisan 1923	?	200
4-Klizman(5)	368	-	20 Ağustos 1923	Dafni,Rallis	368
Toplam	368	433			801

Takas İşlemi sırasında belli başlı anlaşmazlıklar

Takas başladıktan sonra bazı tatsız olaylar ve anlaşmazlıklar oldu ise de, bunlar takasın seyrini bozmadı.

Tutukluları Klizman'a getiren Yunan nakliye vapurlarında, Türk düşmanı olarak tanınan Elefiron Vima gazetesi muhabiri ile, diğer Yunan gazetelerine bağlı gazetecilerin karaya çıkmasına, Urla kaymakamlığı izin vermedi(6). Yunan nakliye vapurlarından Karolidis, Kefalonya ve İtiki limana girdiklerinde bandra çektilerse de yapılan uyarı üzerine hemen indirdiler(7)

Yunanistan adına casusluk yaptığı bilinen Çakıryanı, isim ve kıyafet değiştirerek, Türk tutuklu ve tutsakları arasına karışmış, ancak Tuzla'dan İplikhane kışlasına nakl edilirken yakalanmıştı(8)

Takas antlaşması uyarınca, her iki tarafın tutuklu ve savaş tutsakları hakkında af ilan edilmesi gerekiyordu. Yunanistan, mahkum ve takibata uğrayan Türk tutuklu ve tutsakları için af ilan ederek, Türkiye'yi beklemeye başladı. Takası kontrol etmekle görevli karma komisyon başkanı miralay Vildbuldes Hilali ahmer'e başvurarak, Yunanlıların Türk Hükümeti af ilan ettikten sonra Türk tutuklu ve tutsaklarını teslim edeceğini bildirince, Hilali Ahmer Milli Savunma Vekaletinin

1--Türk basını Yunanistan'a gönderilen sivil tutukluların ve savaş tutsaklarının sayıları hakkında pek aydınlatıcı değildir.

2-Tanin, 26 Mart 1923

3-Hakimiyet-i Milliye, 27 Mart 1923, Yenigün, 27 Mart 1923

4-Hakimiyet-i Milliye, 19 Nisan 1923

5-Ahenk, 24 Ağustos 1923, Tanin, 23 Ağustos 1923

6-Tanin, 27 Mart 1923

7-Hakimiyet-i Milliye, 27 Mart 1923, Yenigün, 27 Mart 1923

8-İkdam, 10 Nisan 1923

dikkatini çekti. Milli Savunma Vekaleti, 7 Nisan'da genel af hakkındaki 31 Mart 1923 tarih ve 318 numaralı kanunun suretini Hilali Ahmer'e göndermiş, Hilali Ahmer'ce tercüme edilen kanun o sırada İzmir'de bulunan karma komisyon başkanı Vildbuldes'e gönderilmişti(1).

Karma komisyonda bulunan Yunan temsilci, general Trikopis ile Cafer Tayyar Bay'in takasını teklif etti. Komisyondaki diğer üyeler teklifi olumlu buldukları ve Türk Hükümeti katına girişimde bulunmayı kararlaştırdıkları halde, komisyonun Türk üyesi bunu kabul etmedi(2). Türk Hükümeti Cafer Tayyar Bey'e karşılık Yunan generali Kladas'ı(3) Yunanistan'a teslim etti(4). Uluslararası Kızılhaç komisyonunun 1 Nisan'da Atina'ya ulaşan telgrafıyla, Kladas'ın İzmir'den hareket ettiği Yunan Hükümetine bildirilirken(5), 30 Mart'ta İzmir'e ulaşan bir haberle, Cafer Tayyar Bey'in de aralarında bulunduğu grubun, 29 Mart akşamı Pire'den ayrıldığı duyuruldu(6). Cafer Tayyar Bey, 31 Mart'ta Klizman'a gelen dört vapurun yolcuları arasında idi (7). Bir süre İzmir'de kalan Cafer Tayyar Bey, 5 Nisan'da İstanbul'a gitti(8). Daha sonra T.B.M.M'ne katılarak Milli Savunma Vekaletine, Yunanistan'da kalan tutuklu ve savaş tutsakları hakkında bir rapor verdi(9).

Klizman'da karaya çıkan tutuklu ve tutsakların fenni temizliği yapıldıktan sonra, bulaşıcı hastalık taşımayanlar vapur ve römorkörlerle İzmir'e getirilerek, Hilali Ahmer'in kendileri için hazırladığı Bellavista misafirhanesine yerleştirildiler. Burada bir süre dinlendikten sonra, İzmir çevresinden olanlar memleketlerine gönderilirken, muhtaç durumda olanların Hilali Ahmer vasıtaları ile sevk edilmesine çalışıldı(10).

30 Ocak 1923 antlaşması uyarınca Yunanistan, Trakya ve İstanbul civarında olan sivil tutukluları İstanbul'da teslim edecekti. 23 Mart sabahı Proyonidos vapuruyla Tuzla'ya gelen 983 tutukludan fenni temizliği yapılan 900 kişi, Şirketi Hayriye'nin 66 numaralı vapuruyla Sirkeci'ye nakl edildikten sonra, gece yarısı özel bir trenle Trakya'ya gönderildi. Geri kalan 83 kişi'den İstanbul'lu olanlar evlerine, Batı Trakyalı olanlar ise, Ayasofya mevkiindeki barakalara yerleştirildiler. 23 Mart gecesi Tuzla'ya ulaşan Tetis ve Kavonidos nakliye vapurlarından karaya çıkan 2050 tutukludan, 24 Mart akşamına kadar fenni temizlikleri tamamlanan 900 kişi, gece yarısı Şirketi Hayriye'nin aynı numaralı vapuruyla Sirkeci'ye nakl edildi ve

1-İkdam, 8 Nisan 1923, Kanunun tam metni için bkz. Yenigün, 13 Nisan 1923.

2-Yenigün, 23 Mart 1923

3-Yenigün, 24 Mayıs 1923'de, Kladas Yunanistan'a gittikten sonra Kolordu komutanlığına tayin edildi. Kırşehir tutsak garnizonunda bulunduğu süre içinde sublime pastilli içerek kendini zehirledikten sonra tedavi edilerek yaşama dönem Kladas'ın garnizon komutanı miralay Arif Bay'e ve karısı Kula, kızı Dora'ya hitaben yazmış olduğu veda mektupları için bkz. Aynı gazete

4-İkdam, 19 Nisan 1923, Nikolaos Trikopis, Hatıralarım, Çev: ahmet angın, İstanbul(1967), s. 104

5-İkdam, 3 Nisan 1923

6-İkdam, 31 Mart 1923

7-Hakimiyet-i Milliye, 3 Nisan 1923, İkdam, 2 Nisan 1923

8-İkdam, 6 Nisan 1923

9-Halk, 10 Temmuz 1923, Yenigün, 23 Nisan 1923

10-Hakimiyet-i Milliye, 30 Mart

özel bir trenle Trakya'ya sevkleri kararlaştırıldı(1) 25 Mart'a kadar iki katile olarak trenle Trakya'ya sevk edilen tutuklu miktarı 1700 idi. 25 Mart akşamı fenni temizliği tamamlanan 1220 kişi daha sevk edilecekken, 113 kişi İstanbul'da kalacak İstanbul civarı ve Marmara havzası halkından olan geri kalanlar ise, ilk vasıta ile memleketlerine sevk olunacaklardı(2) Tutukluların İstanbul'dan Trakya'ya nakilleri sağlıklı koşullarda yapıldı. 25-26 Mart 1923 tarihinde özel bir trenle İstanbul'dan Uzunköprü'ye nakl edilen 400 tutuklunun Uzunköprü-Edirne arasındaki yolculuğu hayvan nakline mahsus 40 kişilik vagonlarda yapması, tepkilere neden oldu. Edirne'de yayımlanan Arda gazetesi olaydan tren kumpanyasını sorumlu tutarak "... kumpanyaya karşı diyecek tek sözümüz var. Türk milleti artık bundan böyle Türklerin parasıyla yaşayan kumpanyalara karşı hadlerini bildirmekte gecikmeyecektir. Kumpanyanın şu münasebetsizliğini haber alan ve Karaağaç karma askeri denetleme komisyonunun emrine aykırı hareket eden şimendifer müdür ve memurlarının adı geçen komisyonca şiddetle protesto edilmiş oldukları haber alınmıştır" denilmekte idi(3).

Klizman'a çıkan Türk savaş tutsaklarından İstanbul, Trakya ve Marmara havzası halkından olanlar ise, vapurlarla İstanbul-Tuzla karantinasına gönderildiler. 3 Nisan 1923'de Tuzla'ya Sırp bandralı Fethiye gemisiyle, Trakya ve Marmara halkından olup yanlışlıkla İzmir'e sevk edilen 300 sivil tutuklu geldi. Fethiye vapuru Tuzla'ya gelirken Bandırma ve İzmir'e uğrayarak buralı olanları bıraktı. Tuzla'ya çıkanlar Klizman karantinasında temizlendikleri için yeniden karantinaya alınmadılar(4). Savaş tutuklularının takası başladıktan sonra İstanbul Komutanlığı, Trakya ve Marmara halkını Klizman'dan getirmek için Seyri Sefainin önce Bahri Cedid, daha sonra Ümit ve Gülcemal vapurlarını(5) İzmir'e gönderdi. 4 Nisan'da Tuzla'ya gelen Bahri Cedid vapuru, 2000'e yakın savaş tutsağı getirdi. Tuzla'da İstanbul Komutanlığı tutsak müdürü binbaşı Hafız Hamdi Bey ve diğer yetkililerce karşılanan tutsaklara, Hilali Ahmerce gönderilen sıcak yemek dağıtıldıktan sonra, fenni temizlikleri yapıldı ve Seyri Sefainin Nevasir vapuruyla kısım kısım şehre nakilleri ve ilk vasıta ile memleketlerine sevkleri kararlaştırıldı(6) 1400 savaş tutsağı taşıyan Seyri Sefainin Edremit vapuru, 9 Nisan'da Tuzla'ya vardı. Bunların fenni temizliği yapıldıktan sonra Nevasir vapuruyla önce köprüye, oradan da İplikhane kırsasına sevk edileceklerdi(7). 11 Nisan'da Ümit vapuruyla Tuzla'ya gelen tutsaklar temizlendikten sonra, Karadeniz'li olanları memleketlerine götürölmek üzere Gülcemal vapuruna bindirildi(8).

Türk tutuklu ve tutsaklarını getiren nakliye gemilerine antlaşma uyarınca aynı sayıda Yunan tutuklu ve tutsağı bindirilecekti. Bunlar takasın yapıldığı Klizman ve İzmir'e getiriliyor(9), buralarda Yunanistan'dan gelecek olan Türk

1-İkdam, 25 Mart 1923

2-Yenigün, 27 Mart 1923.

3-İkdam, 1 Nisan 1923, Edirne'de yayımlanan Arda gazetesinden naklen

4-İkdam, 4 Nisan 1923

5-İkdam, 6 Nisan 1923,

6-İkdam, 5 Nisan 1923

7-İkdam, 10 Nisan 1923, Yenigün, 11 Nisan 1923

8-İkdam, 13 Nisan 1923

9-Yenigün, 10 Nisan 1923

tutuklu ve tutsaklarının yerleştirileceği misafirhanelerde konaklıyorlardı. 12 Nisan'a kadar Yunanistan'a teslim edilen savaş tutsaklarının sayısı 4000'e yakındı(1). Yunan nakliye gemileri Yunan tutuklu ve tutsaklarını Atina ve Pire'ye götürdüler. Anadolu'dan Atina'ya ilk tutsak kafilesi 2 Nisan'da ulaştı(2). Bunlar karaya çıkmadan önce fenni temizlikten geçtiler(3). Türkiye'den Atina'ya ulaşan son tutsak kafilesinden ise 2800 kişi vardı(4).

Mayıs ayı başında İstanbul'a gelen karma komisyon başkanı Vildbuldes, Yunanistan'daki Türk tutuklu ve tutsakların araştırılan kayıplar dışında Türkiye'ye teslim edildiğini, Türkiye'nin aynı sayıda Yunan tutuklu ve tutsağını Yunanistan'a teslim ettiğini, Anadolu'da birkaç bin Yunan tutsağı kaldığını, antlaşma gereği bunların barış antlaşmasının imzasından sonra geri verileceğini söyledi(5).

Türkiyede kalan Yunan savaş tutsaklarının durumları uluslararası Kızılhaç komisyonunca sürekli incelendi. Kızılhaç yeleri yapılan denetlemelerden memnun ayrıldılar(6). Türkiye Lozan Barış Antlaşmasını imzaladıktan sonra antlaşmanın T.B.M.M.'ince onaylanmasını beklemeden 5 Ağustos'tan itibaren Yunan tutsaklarını teslim etmeğe başladı(7). Yunan halkı, tutsaklarını iyi karşılamazken(8), ihtilal hükümeti yumuşak davrandı. Nisan ayı başında Atina'ya gelen 1000 kadar tutsağı, ihtilal hükümeti adına karşılayan miralay Plastiras, yaptığı konuşmada tutsaklara eski hükümetin kurbanı olduklarını ve durumlarını düzelteceklerini söyledi(9).

Takas tamamen bittiği için İzmir'deki Kızılhaç komisyonu üyesi doktor Paz, Eylül ayı ortalarında İzmir'den ayrıldı(10). Böylece , Türk- Yunan savaşının miras bıraktığı önemli bir sorun çözümlenmiş oldu.

1-Hakimiyet-i Milliye, 13 Nisan 1923

2-Yenigün, 5 Nisan 1923'de, (AA)'nın Atina'dan Havas Router'e verilen bilgiden aktardığına göre

3-İkdam, 3 Nisan 1923'de, 1 Nisan akşamı Pire'ye ulaşan 540 Yunan tutuklusunu Saint George karantinasında temizlendiler

4-Yenigün, 15 Nisan 1923

5-Yenigün, 3 Mayıs 1923

6-Hakimiyet-i Milliye, 15 Nisan 1923, Hakimiyet-i Milliye, 23 Temmuz 1923, Yenigün, 24 Temmuz 1923'de, yapılan denetlemelerden sonra Burner, Burk ve Hard'dan oluşan Kızılhaç komisyonunun Milli Savunma Vekili Kazım Paşa'ya çektiği telgrafta "Yunan savaş tutsaklarının durumunu incelemekle görevli komisyonumuza gösterilen kolaylıktan dolayı teşekkür ve adı geçen tutsakların durumu hakkında iyi duygularla dönmekte olduğumuzu az ederiz" denilmekte idi.

7-Tanin, 5 Ağustos 1923

8-Trikopis, y.a.g.e, ss. 105-107

9-İkdam, 6 Nisan 1923

10-Hakimiyet-i Milliye, 17 Eylül 1923

